

Beter een verre vriend dan een gentrifier als buur

Een onderzoek naar de effecten van gentrification op het sociaal kapitaal van oude bewoners in Bospolder/Tussendijken

Quirine Renleo

Beter een verre vriend dan een gentrifier als buur

*Een onderzoek naar de effecten van gentrification op het sociaal kapitaal van
oude bewoners in Bospolder/ Tussendijken*

Begeleiders:

Dr. Erik Snel

Dr. Justus Uitermark

Quirine Chantal Danielle Renleo

315908

Lente 2011

afbeelding 1

Op het tempo van de vogels wegvliegen. Gaan waar de wind me brengt. Een klein beetje eigen kracht en een klein beetje de wereld laten draaien zoals ze draait. Op zoek naar sterren, de maan, de zon en andere planeten. Op planeten met rare wezens nieuwsgierig zijn. Maar wel openstaan voor datgene 'que je ne vois pas avec mes yeux'.

Ontleend aan: Le petit prince – Antoine de Saint Exupéry

Education is the great engine of personal development. It is through education that the daughter of a peasant can become a doctor, that a son of a mineworker can become the head of the mine, that a child of farm workers can become the president of a great nation. It is what we make out of what we have, not what we are given, that separates one person from another.

Nelson Mandela

'You see that's why I really work like a dog, and I worked like a dog all my life. I am not interested in the academic status of what I am doing because my problem is my own transformation. This transformation of one's self by one's knowledge, one's practice is, I think, something rather close to the aesthetic experience. Why should a painter work if he is not transformed by his own painting?'

Michel Foucault

I was dreamin' when I wrote this,
forgive me if it goes astray.
But when I woke up this mornin'
Coulda sworn it was judgment day.
Eerste couplet van '1999'- Prince

The aesthetic experience

Eindelijk is het dan zover. De scriptie ligt er. In supermooie vorm al zeg ik het zelf. Ik ben er best een beetje trots op.

De grote mannen op deze wereld zeiden het al: onderwijs is belangrijk. Eigenlijk alleen belangrijk voor je eigen ontwikkeling. Het gaat niet om de titel. Het gaat om het jezelf verrijken en de wereld om je heen een beetje beter begrijpen. Alleen dan kun je iets terugdoen. Ik kan iets terugdoen bij mijn inzet in de wijk, het vrijwilligerswerk, de omgang met mensen om mij heen. Ik kan betere debatten voeren, discussies aangaan en mijn werk beter doen. Mijn opleiding heeft me open doen staan voor de, door de media aangewakkerde problematiek in dit land. Ik kan me er beter een mening over vormen. Er wordt wel eens gezegd dat de hele wereld door zes mensen die ieder weer zes mensen kennen met elkaar in verbinding staat. Als ik nu, met mijn kennis en mijn opleiding, die zes mensen iets kan bijbrengen, dan zou de wereld toch wat mooier kunnen worden?

De scriptie kwam tot leven in mijn eigen wijk. Ik zag dingen gebeuren en werd hier nieuwsgierig naar. Op de opleiding werd me bijgebracht dat juist de zaken die je dagelijks opvallen doorspekt zijn met sociologie. Toen ik vol goede moed begon met de opleiding in 2007 dacht ook ik dat ik 'iets met mensen ging studeren.' Niets is minder waar. Sociologie is een interessante wetenschap. De wetenschap van het dagelijks leven, maar ook de wetenschap van de toekomst en het verleden. Een vak waar ik inmiddels mijn hart aan heb verpand. Tijdens reizen en lopen en wonen en leven is de sociologie voor mij een onmiskenbare factor geworden. Ik zie sociologie overal. En dat is wat mij is bijgebracht in de afgelopen vier jaar.

Natuurlijk is deze scriptie niet alleen door mij tot stand gekomen. Op deze plek wil ik een aantal mensen bedanken zonder wie dit zeker niet was gelukt. Natuurlijk op de eerste plaats alle respondenten, die zo open hun verhaal vertelden en mij zo vriendelijk toelieten in hun huis. Dan mijn begeleider: dr. Erik Snel, voor de begeleiding en academische uitdaging! Dr. Justus Uitermark voor het op weg helpen met het theoretisch hoofdstuk. Daarnaast mijn 'partners in crime' en nieuwe BFF's: Salomé en Fense, wat was het leuk tijdens al die verschillende etentjes en drankjes en wat een goede tips heb ik van jullie ontvangen. En zonder Sake was het al helemaal niet gelukt! Dank voor al je geduld en dank voor je trouw op al die dagen waarop we niet samen iets leuks gingen doen, maar waarop ik aan de studie moest.....

Quirine Renleo

Rotterdam, lente 2011

Hoofdstuk 1 / probleemstelling	9
1.1 Aanleiding.....	9
1.2 Aannames in beleid ter discussie: relevantie.....	10
1.3 Probleemstelling.....	10
1.4 Onderzoeksopzet en methode.....	11
Hoofdstuk 2/ theoretisch kader	13
2.1 Gentrification	14
2.2 Verklaringen van gentrification.....	14
2.3 Displacement.....	17
2.4 Sociaal kapitaal & sociale netwerken.....	19
2.5 Theoretische afbakening gentrification, displacement, sociaal kapitaal.....	23
Hoofdstuk 3 / methodologie	25
3.1 Veldwerk.....	25
3.2 Respondenten	26
3.3 De interviews.....	28
3.4 Methode analyse interviews	28
Hoofdstuk 4 / gentrification van Bospolder/Tussendijken	31
4.1 Inleiding.....	32
4.2 Fase 1: 1910-1970 – opbouw	32
4.3 Fase 2: 1970-2000 – fysieke en sociale verandering.....	34
4.4 Fase 3: 2000- heden - gentrification.....	37
4.5 Tekenen van gentrification in Bospolder/ Tussendijken.....	38

Hoofdstuk 5/ resultaten uit interviews	45
5.1 Observaties in Bospolder/Tussendijken.....	45
5.2 Resultaten uit interviews	46
5.3 Conclusies uit de interviews.....	67
5.4 Quotes uit interviews	68
Hoofdstuk 6/ conclusies	69
6.1 Antwoord op de deelvragen	69
6.2 Antwoord op de probleemstelling	71
Hoofdstuk 7 /discussie	73
Literatuurlijst	75
Bijlage 1/ itemlijst.....	80

Hoofdstuk 1 / probleemstelling

Probleemstelling

1.1 Aanleiding

Het idee voor het onderwerp van deze scriptie is voortgekomen uit een observatie in mijn eigen wijk: Bospolder/ Tussendijken. Er komen blijkbaar nieuwe bewoners wonen in de wijk, want aan de buitenkant is er verschil te zien in uiterlijke kenmerken. Ook het winkelaanbod is gedurende de afgelopen jaren langzaam gewijzigd, al dan niet gestimuleerd door de gemeente of de corporatie die eigenaar is van enkele winkelpanden. Op het terras van het Turkse buurtrestaurant zie ik steeds vaker dat niet alleen Turken hier de lunch gebruiken. Het biologisch restaurant met lokaal inkoopbeleid op de hoek van de Mathenesserweg kan de reserveringen op zaterdagen niet meer aan. Observaties in Bospolder /Tussendijken maken mij nieuwsgierig naar de komst van deze nieuwe bewoners in deze krachtwijk en de effecten hiervan op de buurt en haar oude bewoners. Blijkbaar komen er bewoners wonen die buiten de deur eten en zich thuis proberen te voelen in de wijk. Dit impliceert ook het aanbieden van geschikte en gewilde woningen voor deze doelgroep. In het huidige Rotterdam zijn verschillende vormen van gestuurde gentrification te vinden. Onder gestuurde gentrification wordt verstaan het aanbieden van woningen die interessant zijn voor gentrifiers in oudere stadswijken, zodat gentrifiers worden verleid in de buurt te komen wonen. Gentrifiers zijn bewoners die meer geld en meer sociaal kapitaal naar een buurt zouden komen brengen (OBR, 2007). Het verwachte effect van dit beleid in Rotterdam is dat de oude en de nieuwe bewoners harmonieus met elkaar wonen, dat het een betere wijkbinding tot stand brengt en dat het tenslotte meer sociaal kapitaal naar de wijk brengt, waar de oorspronkelijke bewoners van kunnen profiteren. (Bestuursdienst Rotterdam, 2006) In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar de effecten van deze veranderingen in de buurt voor de oude bewoners. Er worden kwalitatieve interviews gehouden met buurtbewoners die al minstens tien jaar in de buurt wonen om hier aansluitend conclusies aan te kunnen verbinden en een discussie tot leven te laten komen. Klopt de veronderstelling dat gentrifiers zorgen voor de overdracht van sociaal kapitaal? Is het zo dat door de komst van nieuwe bewoners, de positie van de oude bewoners verbetert? Welke effecten zijn er te ontdekken voor de oude bewoners als gevolg van gentrification van hun buurt? Zijn de 'thuis'gevoelens veranderd?

1.2 Aannames in beleid ter discussie: relevantie

De beleidsuitgangspunten van de effecten van gestuurde gentrification worden in deze scriptie ter discussie gesteld. Het aansturen op gemengde wijken is sinds de stedelijke vernieuwing, die in de jaren tachtig ontstond, een punt dat hoog op de politieke agenda staat. (Musterd & Ostendorf, 2008) Vanaf de jaren tachtig werd ingezet op het economisch aantrekkelijk maken van wijken. In de jaren negentig, onder het Grote Stedenbeleid Deel Eén werden de doelen verlegd naar het tegengaan van inkomenssegregatie en het bevorderen van integratie. Er was in die jaren een algemene angst voor inkomensgerelateerde getto's of sociale getto's. Het mengen van wijken zou moeten zorgen voor evenwichtiger wijken in etnische samenstelling en inkomenssamenstelling en zou dus goed zijn voor de integratie. (Musterd & Ostendorf, 2008)

In Rotterdam zijn klushuizen en cascowoningen die afgebouwd moeten worden, te vinden als voorbeeld van gestuurde gentrification in armere wijken van de stad. Hiermee heeft de gemeente mogelijk een aanname over de effecten van dit beleid gedaan: het mengen van wijken is goed voor de oude bewoners van de stad. In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar de beleefde effecten van veranderingen in de wijk en gentrification door de oude bewoners van Bospolder/ Tussendijken. De beleidsaanbevelingen in deze scriptie kunnen de beeldvorming rondom de effecten van gentrification verduidelijken.

1.3 Probleemstelling

Het doel van de scriptie is het in kaart brengen van de effecten van gentrification op het sociaal kapitaal van de bewoners die in de buurt zijn blijven wonen. Door het houden van kwalitatieve interviews met bewoners, die al in Bospolder/Tussendijken woonden voordat gentrification van start ging, wordt in kaart gebracht welke veranderingen zij hebben meegemaakt. Er wordt gevraagd naar de positieve en de negatieve veranderingen in de buurt en de effecten hiervan op de persoonlijke levens van de oude bewoners. De oude bewoners zijn bewoners die al 10 jaar of langer in de wijk wonen. Er wordt gevraagd naar de waarde van of de overbrenging van sociaal kapitaal door gentrifiers, om te onderzoeken of gentrification van wijken daadwerkelijk zorgt voor de overdracht van sociaal kapitaal of veranderingen in het sociaal netwerk.

De probleemstelling in deze scriptie is onderstaand geformuleerd:

Hoe ervaren oude bewoners van Bospolder/ Tussendijken gentrification in de buurt met name op het gebied van sociale netwerken en' thuisvoelen' in de buurt?

De centrale vraag waarmee gezocht wordt naar het effect van gentrification op de achterblijvende bewoners, wordt beantwoord door de hantering van enkele deelvragen.

Deze vier deelvragen zijn onderstaand geformuleerd:

1. *Is er sprake van gentrification in Bospolder/ Tussendijken?*
2. *Hoe worden eventuele veranderingen in de buurt ervaren door de oude bewoners?*
3. *Voelen oude bewoners zich nog thuis in de buurt en is dit veranderd als gevolg van gentrification?*
4. *Is het sociaal netwerk van oude bewoners veranderd sinds de gentrification en wat betekent dat voor hen?*

1.4 Onderzoeksopzet en methode

Het onderzoek wordt uitgevoerd door kwalitatieve interviews te houden met 17 bewoners die hier al 10 jaar of langer wonen. De respondenten zijn op verschillende manieren benaderd. In het methodologische hoofdstuk wordt hieraan meer aandacht besteed. De resultaten uit de interviews worden in hoofdstuk vijf beschreven.

Hoofdstuk 2/ theoretisch kader

theoretische verkenning in 3 delen : gentrification, displacement, sociaal kapitaal

In dit hoofdstuk worden drie theoretische noties (gentrification, displacement en sociaal kapitaal) verder uitgewerkt. Het doel is om een theoretisch kader te scheppen waarbinnen deze scriptie zich afspeelt.

Dit hoofdstuk is van grof naar fijn opgebouwd. Allereerst worden theorieën over gentrification, displacement en sociaal kapitaal benoemd. Een afsluitende alinea maakt duidelijk wat de gebruikte theorie betekent voor het onderzoek en op welke manier er in de vragenlijst gebruik van is gemaakt.

De opzet van de scriptie is beïnvloed door het boek *'There Goes The Hood'* van Freeman (2009). Freeman deed onderzoek onder bewoners van Harlem en Clinton Hill in New York. Hij vroeg aan de bewoners welke invloed gentrification op hun leven heeft. Hierbij staat duidelijk een bottom-up benadering van het fenomeen centraal. Binnen de Amerikaanse discussie over gentrification staan de nadelige gevolgen voor de oorspronkelijke bewoners centraal. (Freeman, 2009). Freeman zegt dat het lijkt alsof gentrification een vies woord is. Freeman vond in zijn onderzoek dat gentrification niet alleen negatieve uitkomsten heeft voor de achterblijvers. Uit zijn interviews bleek dat er wel degelijk sprake was van positieve gevolgen voor de achterblijvers als de buurt gentrificeert. De wijk kreeg bijvoorbeeld nieuwe impulsen door nieuwe winkels. De beleefde veiligheid steeg als gevolg meer politie op straat. Daarnaast nam de stigmatisering van de wijk af, de oude bewoners vonden dat ze beter gewaardeerd werden dan voorheen op basis van de wijk waar ze wonen. Freeman's onderzoek inspireerde om de vraag te stellen wat gentrification betekent voor de oude bewoners van een wijk.

Nieuwe woningen in Harlem- New York- 2009 – QRE

2.1 Gentrification

De gehanteerde definitie voor gentrification in deze scriptie is die van Smith en Williams (1986;2)

'The rehabilitation of working-class and derelict housing and the consequent transformation of an area into a middle-class neighborhood.'

In de inleiding van het boek van Smith en Williams (1986) schrijven zij dat gentrification niet alleen een residentiële aangelegenheid is. In eerste instantie spreken Smith en Williams over een golf van gentrification die gebaseerd is op residentiële wijzingen. In tweede instantie komt er ook commerciële gentrification, waarbij bijvoorbeeld het winkelaanbod wijzigt. Dit is een historisch proces. Allereerst veranderen de inwoners/ bewoners van een gebied en aansluitend spreken Smith en Williams van een economisch, sociaal en ruimtelijke herstructurering. Zij noemen het voorbeeld van een waterkant of kade die tot recreatiegebied wordt ontwikkeld, maar ook de verandering in winkelaanbod is een uitvloeisel van wat eerst als een residentiële wijziging van een gebied begon.

Toelichting

Gentrification is oorspronkelijk een term afkomstig van een door Ruth Glass (1964) geïdentificeerd verschijnsel dat zich voordeed in Londen in de jaren '60 van de vorige eeuw. Glass zag dat de huizen van de arbeiders werden overgenomen door een rijkere middenklasse. De *landed gentry* (lage adel) werd vervangen door de *urban gentry* (nieuwe adel) vandaar de term gentrification. Er is veel Engelstalig onderzoek beschikbaar over gentrification. De Nederlandse situatie vraagt echter een nuance als het gaat om het mechanisme dat in de Engelstalige theoretische literatuur wordt gepresenteerd. Glass beschrijft in het boek *London, aspects of change* uit 1964 hoe de van oorsprong armere wijken in het centrum van Londen langzaam worden overgenomen door de rijkere klasse die van buiten kwam. Omdat de rijkere klasse juist meer in de binnenstad werkte, kwamen zij daar ook wonen. De omgeving van het huidige Financial District is als een van de eerste gebieden gegentrificeerd. (Glass, 1964)

2.2 Verklaringen van gentrification

Binnen de theorie over gentrification zijn er grofweg drie benaderingen te vinden om gentrification te verklaren. Er zijn twee economische benaderingen: de vraaggestuurde benadering en een aanbodgestuurde benadering (Freeman, 2009). Gentrification wordt binnen deze twee stromingen verklaard door de onderliggende processen bloot te leggen. Gentrification ontstaat aan de vraagkant als gevolg van een verschuiving in woonpreferenties, de opkomst van een nieuwe stedelijke klasse en aan de aanbodkant door wat Smith de *rent-gap* noemt. (1996) Er is echter nog een derde verklaring te vinden: gentrification als gevolg van overheidsbeleid oftewel de politieke benadering. Samenvattend zijn onderstaande benaderingen te vinden als verklaring voor gentrification:

1. vraaggestuurde benadering
 - a. verschuiving woonpreferenties
 - b. opkomst nieuwe stedelijke klasse
2. aanbodgestuurde benadering
3. politieke benadering

Vraaggestuurde benadering

De economische of vraaggestuurde benadering verklaart gentrification als een gevolg van de verandering in de industriële structuur in de grote steden die basis vormt voor gentrification.

Eerste vraaggestuurde verklaring: verschuiving woonpreferenties

In deze theorie staat een veranderde benadering van cultuur en voorkeuren centraal. Hierbij wordt het wonen dichtbij het werk belangrijk. Wonen in de stad waar men werkt wordt belangrijk om ook nog tijd over te houden voor andere zaken zoals film en cultuur of een andere vrijetijdsbesteding. Meer en meer mensen zijn gaan werken in de diensteneconomie: er kwamen meer 'white-collar' banen. De mensen hoefden niet meer in fabrieken te werken en er werd meer met het hoofd gewerkt. Deze nieuwe banen bevonden zich vooral in de grote steden. De nieuwe diensteneconomie biedt werkgelegenheid in de stad. De productie van goederen wordt verplaatst naar lage-lonen landen, waardoor er voor de arbeidersklasse minder werkgelegenheid overblijft. We leven aldus in een post-fordistisch tijdperk, waar massaproductie plaats heeft gemaakt voor een diensteneconomie.

Tweede vraaggestuurde verklaring: opkomst nieuwe stedelijke klasse

De aanhangers van deze stroming verklaren het fenomeen gentrification aan de hand van de verschuivingen in demografie. Hieruit blijkt dat het kerngezin onder druk staat. Er blijken meer alleenstaanden met een preferentie voor een stedelijk leefmilieu. Ook de vrouwenemancipatie speelt een rol. Er komen meer huishoudens waar de vrouw ook buitenshuis werkt. In zijn boek *Unequal City* schrijft Hamnett dat de middenklasse is gaan wonen in de gebieden die eerder bewoond werden door de arbeidersklasse. (Hamnett, 2003) Wat hierbij opvalt is dat het meest gaat om slecht onderhouden woningen, waar appartementen voor de armen in waren gebouwd. Ook kleine arbeiderswoningen waren in trek bij de eerste golf gentrifiers in de vroege jaren 1970. (Hamnett, 2003;161) Door de komst van deze nieuwe bewoners veranderde de omgeving sterk. Er kwamen restaurants, winkels en vertier voor de naar de stad komende middenklasse. Hamnett legt uit in *Unequal City* dat deze veranderingen de demografische samenstelling van London in grote mate veranderde.

De stad werd eerder bewoond door arme mensen. De suburbanisatie in de jaren '60 werkte hieraan mee. Rijken vertrokken uit de binnensteden en gingen wonen in de nieuwe buitenwijken. (Hamnett, 2003) Ook in Nederland kennen we een dergelijke suburbanisatie. Engbersen (in NRC 2009) refereerde aan het feit dat hij, in de jaren '60, samen met zijn ouders vertrok uit het Zeeheldenkwartier in Den Haag en in de toenmalige tuinstad Bouwlust ging wonen. Hamnett stelt dat deze suburbanisatie zorgde voor vrijkomende woningen en daardoor werd de komst van gentrifiers mogelijk gemaakt. De binnenstedelijke wijken veranderde op haar beurt qua voorzieningen en de laatste armen vertrokken ook. Uiteindelijk was de hele wijk gegentrificeerd. Hij noemt deze ontwikkeling zelfs de komst van de 'space invaders'. (2003;165) De gentrifiers volgens Hamnett bestaan uit een groep hoog opgeleide, goedbetaalde en vaardige mensen.

Aanbodgestuurde verklaring:

De politiek economische kant benadrukt de aanbodgestuurde kant. Hier vinden we de theorie van Neil Smith. Smith (1996) verklaart gentrification aan de hand van het verschil tussen de waarde van een gebouw en de mogelijke waarde van de locatie. Smith schrijft dat de grond in de stad een inherente waarde representeert. De grond heeft, ondanks wat erop gebouwd is, een vaste waarde. Hij schrijft gentrification dan ook toe aan een terugkeer van kapitaal naar de stad en niet van een terugkeer van mensen.

Neil Smith schreef in *The Urban Frontier* (1996) over de *rent-gap*, het fenomeen dat verantwoordelijk is voor de terugkeer van kapitaal naar de stad. Met de *rent-gap* bedoelt Smith het verschil tussen de potentiële waarde van de grond en de waarde die het gebouwde op de grond nu heeft. De koopprijs of de huur van het gebouw is lager dan de potentiële waarde. De grond heeft altijd een potentiële waarde, los van het vraag- en aanbod, de zogenaamde inherente waarde. Door deze ruimte tussen potentiële- en marktwaarde te benutten wordt de buurt langzaam overgenomen en bewoond door de gentrifiers. Smith pleit dus voor een verklaring van gentrification, niet als gevolg van veranderende woonpreferenties, maar van verandering in geldstromen.

Gentrification door overheidsbeleid

Naast de twee economische verklaringen is er nog een derde verklaring te vinden voor gentrification. Deze vorm van gentrification zien we ook in Nederland: overheidsbeleid.:

Omdat het onderzoek zich richt op de Nederlandse situatie en gentrification hier soms verschilt van gentrification in onder andere de Verenigde Staten en Engeland is het van belang Nederlandse literatuur toe te voegen. In Nederland is gentrification soms het gevolg van de opvatting dat gemengde wijken beter bestuurbaar zouden zijn, door sociale menging en het tegengaan van concentraties van sociale- of inkomensachterstanden. (Musterd & Ostendorf, 2009) Op die manier wordt gestreefd naar een wijk waar mensen met verschillende inkomenscategorieën wonen en is het proces van gentrification dus meer

gestuurd of gestimuleerd door bijvoorbeeld de gemeente. Uitermark et al (2007) schrijven in een artikel over Hoogvliet op welke manier de overheid in Nederland het gentrification proces stuurt. Het doel van deze stedelijke herstructurering is het aantrekken van hoge inkomens in arbeiderswijken. Volgens Uitermark et al (2007) wordt hiermee beoogd dat de sociale orde in de wijken terugkeert. Dit betekent dat in Nederland er naast een marktproces ook sprake is van een policy-led of beleidsgestuurd proces van gentrification.

Gentripunctuur

In 2005 heeft de Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting (SEV) het begrip gentripunctuur in Nederland geïntroduceerd, en dient hier als specifiek voorbeeld van overheidsbeleid om gentrification te sturen. Het woord is een samentrekking van gentrification en acupunctuur. Men wil de stad gezonder maken door het geven van prikken op bepaalde plekken. Het eerste voorbeeld voor gentripunctuur is het Wallisblok in Spangen. Volgens de SEV gaat het hierbij om 'het uitdelen van interessante prikken in verouderde wijken. Prikken die de energiestroom weer op gang brengen, zoals de klassieke acupuncturist in het lichaam doet.' (SEV, 2005) Gentripunctuur verwijst naar een manier om de stedelijke vernieuwing vorm te geven. Het gaat hierbij vaak om samenwerkingsverbanden tussen gemeente, marktpartijen zoals corporaties, adviesbureaus, architecten en eventueel bewoners.

2.3 Displacement

Binnen de discussie over gentrification staat vaak displacement als ongewenst effect centraal. Displacement staat dan voor het gedwongen vertrek of de verdringing van oude bewoners uit de wijken die geherstructureerd worden. Er is dan sprake van direct gedwongen vertrek doordat de woning bijvoorbeeld gesloopt wordt, of waarbij de huur zo hoog wordt dat men deze niet meer kan betalen. Maar er kan ook sprake zijn van indirect gedwongen vertrek, bijvoorbeeld als de buurt dermate verandert dat men zich niet meer thuis voelt.

In dit onderzoek ligt de nadruk op de definitie van displacement volgens Marcuse (1986) Zijn opvatting is een uitbreiding van de definitie van Grier. (geciteerd: Smith, & Williams, eds, 1978)

Displacement occurs when any household is forced to move from its residence by conditions which affect the dwelling or its immediate surrounding and which:

- *Are beyond the household's reasonable ability to control.*
- *Occur despite the household's having met all previously imposed conditions of occupancy and*
- *Make continued occupancy by that household impossible, hazardous or unaffordable.*

De definitie van Grier staat voor het gedwongen vertrek van bewoners uit de wijk en de woning. Marcuse heeft een toevoeging gedaan aan de gebruikte definitie van Grier.

Marcuse beschrijft in zijn artikel de gevolgen van gentrification voor de achterblijvende bewoners vanuit het oogpunt van displacement. Hierbij maakt hij gebruik van een vierdimensionale uitleg van displacement.

1. *last resident displacement (Grier) = gedwongen vertrek*

Als men de laatste oude bewoner telt in een complex dan is er een beeld beschikbaar van de gevolgen van gentrification. Dergelijke gegevens krijgt men door het analyseren van demografische gegevens en mobiliteitscijfers. Hierbij kan het zijn dat mensen worden weggepest door het niet meer reageren op onderhoudsklachten door de huisbaas of het niet moderniseren van een woning door de huisbaas. Ook door sloop en renovatie van woningen, waarbij de huidige bewoners moeten verhuizen, kan deze vorm van displacement optreden.

2. *direct chain displacement (Grier) = gedwongen vertrek*

Bij de vaststelling van *chain displacement* maakt men ook gebruik van demografische gegevens en mobiliteitscijfers. *Chain displacement* kan herkend worden als meerdere bewoners uit dezelfde woning hebben moeten vertrekken als gevolg van gentrification door gedwongen verhuizing, of het verhogen van de huur.

3. *exclusionary displacement (Marcuse)*

Exclusionary displacement vindt plaats als mensen zich niet meer in de buurt van hun keuze kunnen vestigen als gevolg van veranderingen die buiten hun schuld om gebeuren. De buurt is bijvoorbeeld te duur geworden voor hen om in te wonen, dan spreekt Marcuse van *exclusionary displacement*.

4. *displacement pressure (Marcuse)*

Als achterblijvers de buurt zien veranderen, de woning niet meer passend is, vrienden wegtrekken uit de buurt en het winkelaanbod niet meer passend is, dan definieert Marcuse deze ervaren druk als displacement druk. Mensen bezwijken onder de veranderende buurt en gaan of willen alsnog verhuizen, ondanks het feit dat ze nog niet gedwongen worden te verhuizen voelt de buurt niet meer als de hunne. De thuisgevoelens van de bewoners zijn veranderd.

gevoelens van displacement in Berlijn- 2008- QRE

Displacement in de Nederlandse situatie

Displacement is bovenstaand teruggebracht tot vier dimensies: de dimensies over gedwongen vertrek, gebaseerd op de theorie van Grier, en de twee toevoegingen van Marcuse: *exclusionary displacement* en *displacement pressure*. In deze paragraaf volgt een uiteenzetting van de Nederlandse situatie.

Marcuse heeft een theorie ontwikkeld die passend lijkt voor de meer liberale en geprivatiseerde woningmarkt zoals die in Amerika bestaat. Dit maakt dat de Nederlandse situatie op sommige punten genuanceerder dan Marcuse ze beschrijft in zijn uitleg van displacement. Toch is er in Nederland ook sprake van *displacement pressure*. Kleinhans (2005:225) concludeert dat herstructurering van een buurt kan leiden tot het verlies van vertrouwdheid en 'thuisvoelen' in de buurt. Kleinhans schrijft dat dit gevoel van displacement pressure voortkomt uit het feit dat de buurt veranderd is. Het gedwongen vertrek van andere bewoners wordt wel als negatief ervaren, maar dat heeft geen gevolgen voor het contact met andere buurtbewoners.

2.4 Sociaal kapitaal & sociale netwerken

De centrale vraag in deze scriptie is of gentrification van invloed is op de sociale netwerken en het sociaal kapitaal van oude bewoners in Bospolder/ Tussendijken. Sociaal kapitaal kan, net als economisch kapitaal (inkomen) of cultureel kapitaal (opleiding) voordelen hebben. (Putnam, 2000;19) Over de mogelijke behaalde voordelen van veranderingen in sociaal kapitaal zijn vragen gesteld tijdens de interviews. De overdracht van sociaal kapitaal wordt gemeten door te vragen naar de frequentie en de vorm van het contact tussen de respondenten en de gentrifiers.

Sociaal kapitaal

De gentrifiers die in oude stadswijken zoals Bospolder/ Tussendijken komen wonen nemen verondersteld kapitaal mee. Kapitaal wordt door Pierre Bourdieu (1992) onderscheiden in drie dimensies:

- sociaal kapitaal
- economisch kapitaal
- cultureel kapitaal

Bovenstaande zijn drie vormen van kapitaal die men kan gebruiken om iets mee te bereiken in het leven. In deze scriptie staat sociaal kapitaal centraal. Bourdieu definieert sociaal kapitaal als volgt:

'(...) het geheel van bestaande of potentiële hulpbronnen dat voortvloeit uit een meer of minder geïnstitutionaliseerd netwerk van relaties van onderlinge bekendheid en erkentelijkheid- ofwel uit het lidmaatschap van een groep- dat elk van zijn leden de ruggensteun geeft van het collectieve kapitaalbezit, een 'geloofsbrief' die hem in de ruimste zin van het woord kredietwaardig maakt.'(geciteerd in Komter, Burgers en Engbersen, 2000)

De definitie voor sociaal kapitaal die in deze scriptie wordt gebruikt is:

Social capital refers to connections among individuals- social networks and the norms of reciprocity and trustworthiness that arise from them. (Putnam, 2000;19)

Gekozen is voor de definitie van Putnam omdat deze meer dimensies dan 'lidmaatschap van een groep' in zich heeft, zoals Bourdieu sociaal kapitaal omschrijft. Sociaal kapitaal wordt in de definitie van Putnam in drie dimensies uiteengehaald:

1. Netwerken
2. Gedeelde normen en waarden
3. Onderling vertrouwen

Sociaal kapitaal is dus te instrumentaliseren. Het zijn bijvoorbeeld contacten waar je wat aan hebt. Zoals men financieel kapitaal kan gebruiken om goederen aan te schaffen, is sociaal kapitaal ook inzetbaar om iets mee te bereiken in het leven. Personen met een hoger opleidingsniveau beschikken over meer sociaal kapitaal, door de omgeving waarin zij zich dagelijks begeven. Het netwerk kan via het werk makkelijker uitgebreid worden (2000;94) Putnam (2000;108) beschrijft echter de paradox dat de correlatie tussen opleiding en netwerkvorming de laatste jaren niet meer opgaat. Hoewel het opleidingsniveau de laatste jaren stijgt, blijft de netwerkvorming hierbij achter. Putnam zoekt de verklaring hiervoor in de individualisering van de samenleving. Sociaal kapitaal is echter belangrijk voor de stabiliteit van buurten (Putnam, 2000;308). Buurten waar meer sociaal kapitaal heerst hebben lagere criminaliteitscijfers en worden door de bewoners veiliger gevonden.

Eerste dimensie: Netwerken

De eerste dimensie van sociaal kapitaal zijn netwerken. Tot een netwerk behoren alle personen die men kent. Dit kunnen vrienden zijn, of collega's, maar ook personen die men kent door interacties, bijvoorbeeld de bakker. Putnam (2000;93) schrijft dat er verschillende vormen netwerken zijn: politieke netwerken, burgerlijke netwerken, kerken, verenigingen, maar bovenal hebben mensen onderling contact door de informele netwerken. Deze informele netwerken bestaan uit vriendenkringen met wie je iets onderneemt, maar ook de treinreiziger naar wie je knikt in de coupe.

Bridging en bonding capital

Robert Putnam introduceerde een invloedrijke theorie over *bonding capital* en *bridging capital*. *Bonding capital* is het kapitaal dat men heeft door kennis te hebben aan personen. Alle personen uit het persoonlijke netwerk behoren hiertoe. Dit kunnen ook personen zijn die men niet dagelijks ziet, of die buiten de werkomgeving vallen. (Putnam, 2000;95). Over het algemeen zijn het mensen die binnen de eigen groep vallen. Een groep kan bestaan uit mensen met dezelfde etniciteit, leeftijd of culturele achtergrond. *Bonding capital* vindt plaats tussen mensen met een hechte band. *Bridging capital* is het kapitaal dat niet alleen

bindt, maar juist ook verbindingen maakt tussen mensen. Putnam omschrijft sociaal kapitaal door de identificatie van drie dimensies: onderling vertrouwen, netwerken en gedeelde normen en waarden. Door het *bridging capital* kan men door het netwerk van anderen te gebruiken, meer gebruik maken van hulpbronnen die niet in het eigen netwerk te vinden zijn. (Putnam, 2000) *Bridging capital* spreidt zich uit over langere lijnen en langs personen met wie men een minder hechte band heeft. Hulpbronnen in dit verband zijn personen die je verder kunnen helpen, op financieel gebied of op het gebied van doorverwijzingen naar andere personen of instanties.

Plaatsgebondenheid

Manuel Castells heeft in zijn boek *The Rise of The Network Society* betoogt dat plaats er tegenwoordig niet meer toe doet. Wat belangrijk is, is door middel van wat je bent verbonden. In de laatste decennia is er een stroom van nieuwe technologie op de markt gekomen. Met deze nieuwe technologische hulpmiddelen is het makkelijker om je netwerk over de wereld in stand te houden, of zelfs te vergroten. Hierbij kan onder andere gedacht worden aan de vele netwerksites zoals Hyves of Facebook (voor vrienden) of Llinked In (voor zakelijke doeleinden). Castells noemt dit fenomeen de *placeless space* (Castells, 1996). Deze plaatsloze vorm van netwerken vindt echter met name plaats in de hogere klasse. Castells omschrijft hoe de technologische ontwikkeling als eerste in de westerse, kapitalistische landen tot bloei kwam (1996;61). De ontwikkeling en het gebruik van internet en andere technologie om netwerken uit te breiden is echter nog steeds een aangelegenheid van de hoger opgeleiden. (managersonline.nl, 2010)

Tweede dimensie: Gedeelde normen en waarden / wederkerigheid

Een tweede dimensie van sociaal kapitaal zijn gedeelde normen en waarden. Putnam noemt dit *reciprocity*, wat in het Nederlands wederkerigheid betekent. Toch dekt dit niet helemaal de lading. Kleinhans (2005) vertaalt het als de 'norm van wederkerigheid', waarbij je actie in positieve zin wordt vergolden door een buur. Deze gedeelde normen en waarden uiten zich volgens Putnam in de acties die je uitvoert, zonder er direct iets voor terug te verwachten. Men voert een dienst uit die zich niet direct beantwoord ziet in een wederdienst. (Putnam, 2000;135). Diegene die leven in een buurt waar dergelijke zaken dagelijks gebeuren, hebben het idee dat er wel degelijk persoonlijke profijt mee gemoeid is. In buurten waar gedeelde normen en waarden heersen, hoef je je niet druk te maken over zaken als zwerfvuil op straat, of hoef je niet meerdere malen te controleren of je auto wel op slot is. Putnam haalt hier zelfs aan, dat in buurten waar de normen en waarden gedeeld zijn en er een hoger onderling vertrouwen heerst, de levensverwachting hoger ligt. (Putnam, 2000;135).

Derde dimensie: Onderling vertrouwen

Het derde dimensie van sociaal kapitaal is het onderling vertrouwen. Putnam schrijft in *Bowling Alone* (2000;137) dat het vertrouwen van je buren belangrijk is voor de samenleving. Als er vertrouwen heerst in een buurt, dan is de sociale controle ook hoger, zo betoogt Putnam. Wanneer een huis verlaten is omdat de bewoners op vakantie zijn, dan is er een buurman die een oplettend oog heeft. Putnam toont met statistieken aan dat in buurten waar het onderling vertrouwen lager is, de criminaliteitscijfers vaak hoger zijn dan in buurten waar men elkaar wel vertrouwt. (2000;144)

Tijdens de interviews is gevraagd naar hoe de contacten met buren zich manifesteren. De drie bovenstaande dimensies werden door verschillende vragen onderzocht. Er is gevraagd of men contact heeft met de gentrifiers (netwerk) of er geprofiteerd is van de komst van gentrifiers (netwerk) en op welke manier het eventuele contact zich manifesteert. (onderling vertrouwen). Door te vragen naar een omschrijving van de gentrifiers en te beantwoorden of zij in de buurt passen werd de dimensie van gedeelde normen en waarden onderzocht.

Sociaal kapitaal in Nederlands beleid

Verschillend onderzoek heeft plaatsgevonden in Nederland naar de effecten van menging. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat menging van buurten als gevolg van herstructurering niet leidt tot meer onderling contact. Kleinhans heeft onderzoek gedaan naar de effecten van herstructurering op sociaal kapitaal. Kleinhans concludeert (2005;194) dat de blijvers in een buurt over minder sociaal kapitaal beschikken dan de nieuwkomers. Dit heeft vaak direct te maken met het hebben van betaald werk: de nieuwkomers beschikken relatief vaker over betaald werk en daarmee over meer sociaal kapitaal. Uit zijn onderzoek blijkt verder dat eigenaar-bewoners over meer sociaal kapitaal beschikken dan huurders. (Kleinhans, 2005;196) Kleinhans concludeert verder dat de sociale implicaties van herstructurering niet altijd negatief zijn voor de oude bewoners. Wel stelt hij een kritische kanttekening hierbij, er is immers ook sprake van verplaatsing en verdunning van problemen, in plaats van een structurele oplossing. (Kleinhans, 2005;247) Gwen van Eijk (2010) is net gepromoveerd op een onderzoek naar buurten die gentrificeren als gevolg van herstructurering. Haar conclusie is dat arme mensen in deze wijken niet mengen met de nieuwe middenklasse. Uit haar onderzoek blijkt dat de netwerken van de oude bewoners de netwerken van de nieuwe, rijkere, bewoners niet overlappen.

2.5 Theoretische afbakening gentrification, displacement, sociaal kapitaal

Binnen deze scriptie wordt onderzocht of gentrification zorgt voor gevoelens van displacement onder oude bewoners. Hierbij wordt gevraagd of het sociaal kapitaal van de oude bewoners is veranderd door de komst van gentrifiers, door te vragen naar het contact met de gentrifiers. Tijdens de interviews met respondenten wordt gepraat over de beleving van drie dimensies van sociaal kapitaal en de daarbij mogelijk samenhangende gevoelens van displacement. Hierbij wordt gebruik gemaakt van een driedeling in sociaal kapitaal, zoals Putnam (2000) deze gebruikt. Sociaal kapitaal bestaat dan uit drie dimensies: netwerken, gedeelde normen en waarden en onderling vertrouwen.

Afbakening theoretisch kader gentrification

Tijdens de interviews wordt enkel verwezen naar gentrification in de wijk. Er worden geen directe vragen gesteld over gentrification tijdens het interview. Wel wordt er actief gevraagd naar de mening over de gentrifiers die in de wijk zijn komen wonen. Hierbij wordt, indien de respondent het niet weet, verwezen naar de bewoners van de Loper en Le Medi. De Loper is een project waarbij oude woningen zijn samengevoegd naar grote koopwoningen. Le Medi is een nieuwbouwcomplex met koopwoningen in mediterrane stijl.

Afbakening theoretisch kader displacement

Binnen deze scriptie wordt gebruik gemaakt van de theorie van Marcuse (1986) over displacement. Hierbij worden wel enkele nuances aangebracht als het gaat om de woningmarkt in Nederland en de verschillen in huurbescherming tussen Nederland en Amerika. In Bospolder/Tussendijken is het dus mogelijk dat men rept over een vervelende huisbaas of het onredelijk verhogen van de huur door een particuliere huisbaas. Ik ga er niet vanuit dat dergelijke antwoorden maken dat er een generaliserende uitspraak gedaan kan worden over deze verschijnselen. Bij de beantwoording van de vragen over displacement wordt met name ingegaan op de dimensie *displacement pressure*.

Afbakening theoretisch kader sociaal kapitaal

Er is op verschillende manieren naar de verandering in sociaal kapitaal gevraagd. Bij de codering van de interviews is er gecodeerd op de drie dimensies van sociaal kapitaal. De drie dimensies zijn: netwerken, gedeelde normen en waarden en onderling vertrouwen.

Hoofdstuk 3 / methodologie

methode van onderzoek

Het onderzoek werd uitgevoerd door het afnemen van 17 interviews onder oude bewoners van Bospolder/ Tussendijken. Een bewoner behoort tot de groep van respondenten, en dus oude bewoners, als men langer dan tien jaar in de wijk woont. In deze scriptie wordt het moment van ontstaan van gentrification bepaald aan de hand van het moment waarop de eerste woning uit het project de Loper in de verkoop ging: in 2004, ook de plannen voor Le Medi stammen uit die tijd.

De selectie van geïnterviewden wordt bepaald door een zogenaamde doelgerichte selectie (Boeije, 2005). Deze doelgerichte selectie is niet bedoeld om een representatieve steekproef tot stand te brengen, maar wel om een beeld te krijgen van een groep oude bewoners uit Bospolder/ Tussendijken. Uiteindelijk worden er generaliserende uitspraken gedaan op basis van een relatief kleine groep respondenten.

Middels een halfgestructureerd interview wordt gevraagd naar de beleving van de veranderingen in de wijk en beleving van de effecten van gentrification in het persoonlijke leven van respondent. Daarna worden deze subjectieve belevingen van de geïnterviewden geïnterpreteerd, dit leidt uiteindelijk naar een generaliserende uitspraak over de effecten van gentrification (Wester & Peters, 2004). Binnen het onderzoek is het van belang om open te staan voor de positie van de geïnterviewde.

Omdat ik zelf woonachtig ben in het project de Loper in Bospolder/Tussendijken en een voorsprong heb als het gaat om algemene kennis over de wijk, de woningen en het winkelaanbod is het belangrijk om objectief te blijven. De valkuil hierbij is dus dat ik geen vooringenomen standpunt moet innemen zowel tijdens de interviews als bij het verwerken van de gegevens.

3.1 Veldwerk

Het veldwerk voor deze scriptie is uitgevoerd in de periode april, mei en juni 2010. In totaal zijn er 17 interviews gehouden met bewoners van Bospolder/ Tussendijken. Ook heb ik gesproken met de wijkconsulent van Com.Wonen. Zij heeft mij van algemene informatie over de wijk en beleid van de woningbouwvereniging voorzien. De respondenten werden op verschillende manieren geworven. Er is aangebeld bij bewoners, er is deelgenomen aan spelmiddagen, er is gepost bij de bibliotheek, snackbar, het buurtpark en het oude buurtcafé. De interviews zijn allen kwalitatief van aard. Dertien van de 17 interviews zijn woordelijk uitgewerkt. De interviews vonden plaats op verschillende locaties. Een aantal maal bij mij thuis, een aantal maal bij respondenten thuis. Enkele interviews kwamen spontaan tot stand en zijn niet opgenomen. Hiervan ontbreekt een woordelijke weergave, maar de uitwerking is gedaan op basis van aantekeningen die gemaakt zijn tijdens de interviews.

3.2 Respondenten

De respondenten moeten minstens tien jaar in de wijk Bospolder/ Tussendijken te wonen, dus ruim voor de start van verkoop van de Loper en de oplevering van le Medi. Het selecteren van respondenten gebeurde op basis van de sneeuwbal-methode. Als er een respondent werd gevonden werd aan deze gevraagd om nog iemand aan te dragen als mogelijk respondent. Om de eerste respondenten te werven wordt gebruik gemaakt van het persoonlijke netwerk van onderzoeker, alsmede de netwerksite Hyves, via de Bospolder/Tussendijken hyves. Er is een flyer verspreid in de wijk om op te roepen mee te doen aan het onderzoek. Aansluitend wordt de sneeuwbalmethode gebruikt.

Wie zijn de respondenten?

De respondenten worden oude bewoners genoemd. Er is actief gezocht naar twee groepen respondenten: oorspronkelijke stedelingen en immigranten. Deze groepsindeling is gebaseerd op de indeling die Reijndorp maakt (2004): oorspronkelijke stedelingen, nieuwe stedelingen en immigranten. In eerste instantie is niet gezocht naar de nieuwe stedeling. Een nieuwe stedeling kan een gekleurd beeld hebben van gentrifiers, omdat hij zelf tot de groep gentrifiers kan behoren. (Reijndorp 2004).

Reijndorp onderscheidt de groepen op basis van de uitgangspositie van de persoon zelf. De personen uit de drie groepen zijn om verschillende redenen naar de stad gekomen (Reijndorp, 2004, p 17).

- Oorspronkelijke stedelingen zijn geboren in dezelfde, of een soortgelijke oude stadswijk
- De nieuwe stedelingen zijn vaak voor studie naar de stad gekomen of is op zoek naar woonruimte in de stad. Nieuwe stedelingen zijn afkomstig uit de buitenwijken van de stad en naar een oude stadswijk verhuisd.
- Immigranten zijn bewoners die vanuit het buitenland naar de oude stadswijk zijn gekomen.

De indeling van Reijndorp wordt gebruikt om de respondenten in groepen in te delen. Bij de analyse in hoofdstuk vijf wordt gezien of er patronen te vinden zijn in antwoordcategorieën van de verschillende groepen. Opmerkelijk is dat onder de oude bewoners ook nieuwe stedelingen zijn. De nieuwe stedelingen die langer dan tien jaar in Bospolder/ Tussendijken wonen, behoren ook tot de groep respondenten.

Daarnaast is per theoretische notie ingedeeld wat de antwoorden waren. De drie noties zijn hieronder uitgeschreven met de daarbij behorende dimensie indeling.

1. Gentrification
 - a. Kosten van gentrification
 - b. Baten van gentrification
2. Displacement
 - a. Last resident displacement & direct chain displacement
 - b. Exclusionary displacement
 - c. Displacement pressure
3. Sociaal kapitaal
 - a. Netwerken
 - b. Wederzijds vertrouwen
 - c. Gedeelde normen en waarden

Het vinden van respondenten

Er is actief gezocht naar twee groepen respondenten: De oorspronkelijke stedelingen en de immigranten. Deze beide groepen worden via een zelfde manier benaderd. Er worden flyers verspreid in de buurt met een oproep om mee te werken aan het onderzoek. Daags na verspreiding wordt bij de mensen aangebeld om te wijzen op de flyer en te vragen of men mee wil werken. Daarnaast worden netwerksites als hyves en linked-in gebruikt om oorspronkelijke bewoners van Bospolder/ Tussendijken te werven.

Ook wordt voor beide groepen nog een aparte wervingsmethode gebruikt. De oorspronkelijke stedelingen worden via de meer traditionele verzamelplaatsen geworven. Zo worden via het buurtcafé en de bewonersorganisatie mensen geworven voor het onderzoek. Via andere kanalen wordt gezocht naar respondenten uit de groep immigranten. Hiervoor wordt via de Turkse buurtwinkel en in de leeszaal van de bibliotheek waar veel allochtone mannen verzamelen, mogelijke respondenten benaderd. Door deze benaderingswijzen te combineren zijn 10 oorspronkelijke stedelingen, 4 immigranten en 3 nieuwe stedelingen geïnterviewd.

Observaties

Binnen het onderzoek wordt ook gebruik gemaakt van observaties. Hiervoor heb ik enkele dagen doorgebracht op de verschillende ontmoetingspunten in de wijk. Tijdens deze observaties heb ik mij zoveel mogelijk afzijdig gehouden van het contact tussen de buurtbewoners onderling. Dit heb ik gedaan met de bedoeling om het onderzoeksobject niet te beïnvloeden. Wester en Peters (2004) wijzen erop dat ook tijdens observaties of waarnemingen bepaald gedrag altijd geïnterpreteerd wordt, in dit geval door mij. De veld aantekeningen die ik heb gemaakt, zie verder hoofdstuk vijf, zijn dus een interpretatie van mijn waarnemingen.

Ik heb op zaterdag de markt op het Grote Visserijplein bezocht. Hier ben ik op de muurtjes voor de bibliotheek gaan zitten om de gesprekken en interacties tussen marktbezoekers te

observeren. Ik ben op woensdagen en op vrijdagen in Proeftuin de Punt geweest. Dit is een tuin die is aangelegd door Creatief Beheer en waar nu buurtbewoners zelf de volkstuinten onderhouden en duiven houden voor de sport. Ook hier heb ik enkele dagen gezeten, koffie gedronken en me gericht op de interacties tussen de buurtbewoners.

De buurtbewoners die ik observeerde deelde ik zelf op uiterlijke kenmerken in, als behorend bij een van de groepen binnen de respondenten groep. Hierbij onderscheid ik de immigranten en de oude stedelingen. (Reijndorp, 2004).

Immigranten zijn mensen met een buitenlands uiterlijk, dit kan zijn door huidskleur, religieuze uitingen zoals hoofddoeken of djellaba's. Vaak gebeurde deze indeling in combinatie met accenten in de taal, of woordgebruik. De oude stedelingen werden ingedeeld op basis van een blanke huidskleur en tevens (Rotterdams) accent of woordgebruik.

Ik ben mij ervan bewust dat dit een vrij willekeurige indeling is, maar bij het opschrijven van de waarnemingen was niet veel anders mogelijk dan enkel observatie om het onderzoeksonderwerp niet te veel te beïnvloeden..

3.3 De interviews

Het vraaggesprek begon in bijna alle gevallen met de open vraag of 'men iets kon vertellen over de wijk en de veranderingen die men heeft beleefd over de afgelopen 10 jaar'. Naar aanleiding van het gegeven antwoord werd eerst ingegaan op de fysieke veranderingen of de sociale veranderingen. De itemlijst gold hierbij als vinklijst voor het afvinken van de verschillende theoretische noties en de bijbehorende dimensies. Soms was het noodzakelijk om het gesprek te sturen, maar vaak raakten de antwoorden op de eerste vraag al aanknopingspunten om over gentrification, gevoelens van displacement en sociaal kapitaal te spreken. Op die manier konden de voor de respondent belangrijke onderwerpen, verder bevraagd worden.

3.4 Methode analyse interviews

Uitwerking interviews

De 17 interviews zijn allemaal uitgewerkt. Dertien interviews zijn woordelijk uitgeschreven. Vier respondenten gaven geen toestemming om het interview op te nemen. Dit had soms te maken met de plek waar het interview afgenomen werd door de drukke bezigheden van de respondent, zoals de snackbar of de Turkse supermarkt. Ook waren er enkele respondent die liever niet wilden dat ik het interview opnam. Ik heb het wel afgenomen, maar niet opgenomen.

De opgenomen interviews zijn woordelijk uitgewerkt. Hiervoor heb ik gebruik gemaakt van een dictafoon. De niet-opgenomen interviews zijn uitgewerkt op basis van aantekeningen.

Alle interviews zijn uitgeprint en de relevante tekstdelen hebben een code voor notie / dimensie gekregen. Vervolgens zijn al deze relevante tekstdelen bij elkaar gevoegd in een

Excel document en is er gezocht naar patronen in de antwoorden. Patronen werden gezocht door relevante selecties te draaien op dimensie of op groepen respondenten. Vervolgens zijn hier conclusies aan verbonden die in hoofdstuk vijf aan de orde komen.

Codering interviews

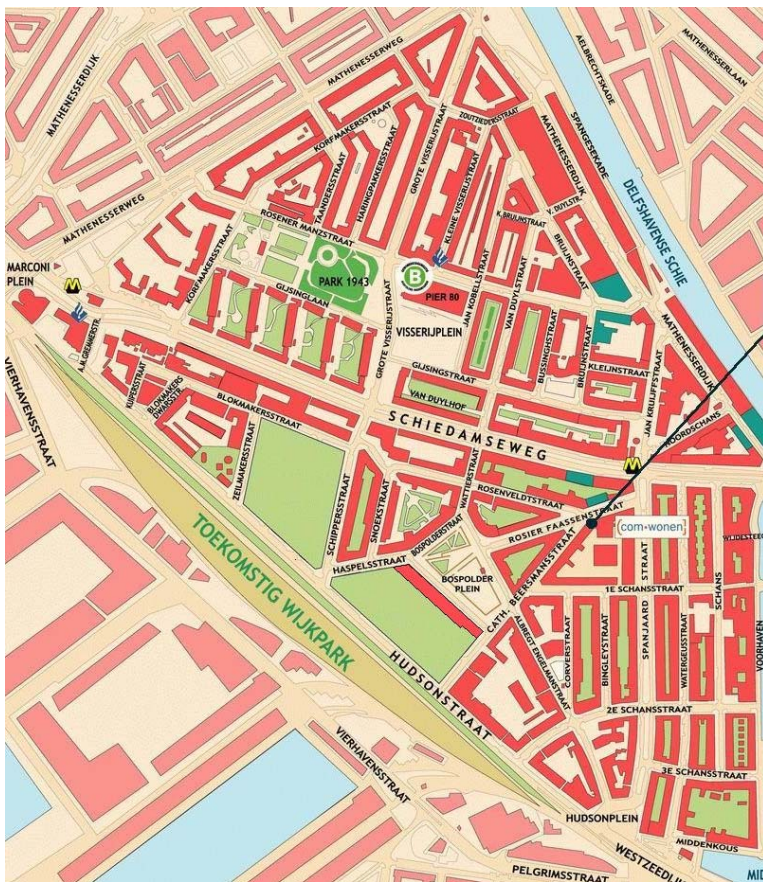
De codering van de tekststukken werd gedaan aan de hand van de van tevoren ontwikkelde codelijst. Hierbij zijn de verschillende dimensies van gentrification, sociaal kapitaal en displacement aan de orde gekomen. De codelijst is als bijlage bijgevoegd. Enkele interviews zijn door iemand anders dan mijzelf gecodeerd, om zo eventuele vooringenomenheid uit de code lijst te halen.

Code	Onderwerp
1	schoon
2	heel
3	veilig
4	winkels en voorzieningen
5	gevoelens over de wijk
6	thuisvoelen in de wijk
7	contact met buren. Nu en vroeger
8	<i>Per ongeluk overgeslagen. Niet gebruikt</i>
9	verhuisgeneigdheid
10	door economische redenen
11	door fysieke redenen
12	displacement pressure
13	exclusionary displacement
14	chain displacement
15	nieuwe bewoners
16	gevolgen van komst nieuwe bewoners
17	passendheid nieuwe bewoners
18	contact met nieuwe bewoners
19	sociaal kapitaal
19.1	netwerken
19.2	wederzijds vertrouwen
19.3	gedeelde normen en waarden
20	collectieve representaties
21	revanchism

Hoofdstuk 4 / gentrification van Bospolder/Tussendijken

gentrification in Bospolder Tussendijken

In dit hoofdstuk wordt de geschiedenis van de wijk in drie tijdsdelen uiteengezet en een indruk gegeven van de mogelijke implicaties van veranderingen in een buurt voor het sociaal kapitaal, het netwerk van bewoners. Er volgt een beschrijving van de wijk, die eindigt in een beschrijving van gentrification van Bospolder/ Tussendijken. Het doel van het hoofdstuk is om te laten zien dat de theorie die in hoofdstuk twee is beschreven passend is voor de wijk.

Afbeelding 2 – plattegrond Bospolder/ Tussendijken

4.1 Inleiding

Bospolder/ Tussendijken ligt in het westen van Rotterdam. Er zijn een aantal harde grenzen rond de wijk, wat maakt dat het binnengebied van de wijk nogal geïsoleerd ligt. Het water van de Delfshavense Schie, het spoorwegemplacement (toekomstig Dakpark) en de brede Mathenesserweg vormen de duidelijke grenzen rondom de wijk. In het hart van de wijk is het Visserijplein gelegen, waar tweemaal in de week een warenmarkt is. De Schiedamseweg is de grootste winkelstraat. Momenteel komen er ook op de Grote Visserijstraat winkels bij, wellicht dat een 'rondje winkelen' via de Schiedamseweg, Visserijstraat en Mathenesserweg, in de toekomst mogelijk is in Bospolder/Tussendijken, dit is te lezen in de wijkvisie Bospolder/ Tussendijken van de gemeente uit 2008. (wijkvisie BoTu, 2008)

De wijk Bospolder/Tussendijken staat 41^e op de ranglijst van armste wijken van Nederland. (CBS, 2009) De wijk maakt tevens deel uit van de Prachtwijken ranglijst zoals deze in 2007 door toenmalig minister Wonen, Wijken en Integratie, Vogelaar, is opgesteld. Deze lijst is opgesteld aan de hand van 18 indicatoren, verdeeld over de volgende 4 thema's: sociaal-economische achterstanden, fysieke achterstanden, sociale problemen en fysieke problemen. (Nicis, 2009) Op de krachtwijkenlijst staat Tussendijken als 11^e en Bospolder als 26^e van de in totaal 83 postcodegebieden.

In Bospolder/Tussendijken wonen ongeveer 14.500 mensen. Veel inwoners zijn van Turkse, Marokkaanse of niet-westerse komaf. Minder dan een kwart van de bewoners is autochtoon. (COS 2007) Uit een onderzoek van het COS blijkt dat 74% van de inwoners van Bospolder/Tussendijken tevreden is met de wijk.

4.2 Fase 1: 1910-1970 – opbouw

De opbouw van Bospolder Tussendijken 1910-1970

Delfshaven werd rond 1900 officieel overgedragen aan de gemeente Rotterdam, daarvoor was het een zelfstandig dorp met een eigen bestuur. Tussen 1907 en 1927 werd Bospolder/ Tussendijken helemaal bebouwd (gemeente Rotterdam 2007) Architect J.J.P. Oud werd gevraagd om delen van Tussendijken te herontwikkelen. Oud experimenteerde met gesloten bouwblokken en gezamenlijke binnentuinen. Slechts een klein deel hiervan bleef staan na de stadvernieuwing van de jaren zeventig. De bebouwing van Tussendijken werd aan het deel dat we nu kennen als historisch Delfshaven gebouwd.

Afbeelding 3 – bebouwing van JJP Oud

In de Tweede Wereldoorlog vond er een groot bombardement plaats. Het doelwit van de Amerikaanse bommenwerpers was het havengebied rondom de Heijplaat. Onder andere slechte weersomstandigheden maakten dat zij hun doelwit misten. Het bombardement kostte 400 bewoners van Bospolder/Tussendijken het leven. Rond de tweeduizend woningen werden vernietigd. Na de oorlog en het bombardement werden op deze gebombardeerde plekken in de wijk galerijflats gebouwd. Op de Gijsinglaan staan nog acht van deze naoorlogse flats.

Netwerken in een stabiele wijk 1910-1970

Het lijkt erop dat in de tijd tot de jaren zestig de wijk een groot netwerk van autochtone Rotterdammers was, gezien de onderstaande uitspraken van wijkbewoners over Bospolder/Tussendijken. Opvallend in de quotes is de nabije aanwezigheid van familie bij wie men veel naar binnen ging. Het leven lijkt zich veelal in de wijk zelf af te spelen: wonen, school en werk.

De Schiedamseweg: je kwam er altijd. Ik weet nog van mijn Oma's kant hadden ze vroeger, voor de oorlog, een slagerij aan de Kolk. Ik weet nog van mijn jonge jaren dat ik op de padvinderij zat aan de Kolk, de brug over en door het nauwe steegje naar de Schansstraat naar huis ging. Ik weet dat nog op het ijs heb gespeeld in de Kolk. Café het Kraantje was zover ik weet nog familie van een tante van me die getrouwd was geweest met een ome van me. Ging vroeger altijd naar mijn ome die op de Rochussenstraat woonde en naar mijn oma waar ik met lijn 10 naar toe ging, maar die woonde op Zaagmolendrft op noord, voor een zakcentje. (Bron http://www.xs4all.nl/~jgsmits/delfshaven/heden_mathenesserdijk.html)

Mijn grootouders hebben van ongeveer 1917 of 1918 tot eind van de tachtiger jaren in de schipperstraat gewoont op nummer 57 met 4 kinderen waaronder mijn moeder. Ook al was het een kleine bovenwoning met weinig privacy, maar de gezelligheid is het eerste waar ik graag aan terugdenk. Misschien zijn er mensen die mijn moeder nog kunnen herinneren? Ik ben zelf 58 jaar en heb zeer prettige herinneringen aan de straat, de haven en de omgeving

als ik daar logeerde. Wat me ook altijd bij is gebleven dat met oud en nieuw om 12 uur kerstbomen werden verbrand en het doordringende geluid van de sloopaars. Ik was dan ook zeer verbaast dat alles is gesloopt en er afschuwelijke nieuwbouw voor in de plaats is gekomen. (Bron http://www.xs4all.nl/~jgsmits/delfshaven/heden_mathenesserdijk.html)

4.3 Fase 2: 1970-2000 – fysieke en sociale verandering

Een tijd van verandering in Bospolder/Tussendijken 1970-2000

Vanaf de jaren zeventig begon de stadsvernieuwing. In Rotterdam betekende de stadvernieuwing dat niet alleen de krotten werden opgeruimd, maar dat in samenwerking met bewoners werd gezocht naar een aanvaardbare manier om de woningvoorraad in kwaliteit te laten stijgen, zonder alle bewoners naar andere wijken te verdrijven. (Jong, de, 1985;3)

Het beleid bevatte kort samengevat de volgende uitgangspunten:

- Behoud van de woonfunctie van de aangewezen stadsvernieuwingsgebieden via de werkwijze van geleidelijke en gefaseerde aanpak met oog voor de sociale uitvoerbaarheid van de vernieuwing.
- Vernieuwing wordt daarbij opgevat als een integraal proces, er wordt ook nadrukkelijk aandacht besteed aan het voorzieningenniveau (winkels, scholen, buurthuizen), de woonomgeving en het terugdringen van overmatig hinderlijke bedrijvigheid.
- Vernieuwing/bouwen voor de maatschappelijke behoefte; een goede woning in een goede woonomgeving met speciale aandacht voor de laagst betaalden.
- Beheersing van de woningmarkt door socialisering van het woning bezit; het op grote schaal aankopen van particuliere huurwoningen; het voorkomen van speculatie met woningen, het zorgdragen voor goed onderhoud, voor een behoorlijk kwaliteitsniveau, een betaalbare prijs (relaties tussen kwaliteit, prijs en inkomen) en zorgvuldige distributie.

Op basis van deze uitgangspunten startte Rotterdam met het "Bouwen voor de buurt", dat wil zeggen:

- 100% Woningwet bouw,
- Betaalbare huren/woonlasten,
- Renovatie voor de huidige bewoners,
- Distributie van woningen onder controle van de projectgroep (Jong, de 1985:1)

Het bouwen voor de buurt betekende echter wel dat de wijk een eenzijdige, arme bevolkingsopbouw behield. Het bouwen voor de buurt, uitte zich met name in 'stenen stapelen' (WRR, 2005:34) Maar toch veranderde in Rotterdam niet alleen de fysieke bebouwing. Ook de etnische samenstelling van de bevolking veranderde. Vanaf de jaren zestig kwamen er arbeidsmigranten, of zoals ze in de volksmond worden genoemd:

gastarbeiders, naar Nederland. Veel van deze migranten waren afkomstig uit de landen rond de Middellandse Zee en vele van deze migranten kwamen op den duur in Bospolder/Tussendijken terecht. (Onderwijsraad, 2010) De reden voor de komst van allochtonen naar deze wijk is mogelijk de combinatie van goedkope huisvesting en de nabijheid van ongeschoolde arbeid in de haven. (van de Laar, 2000) Inmiddels bestaat grofweg driekwart van de bewoners van de wijk uit mensen met een niet-westerse allochtone afkomst. (COS, 2007)

In de jaren tachtig werd Nederland geconfronteerd met een hoog werkloosheidspercentage: bijna 10% van de beroepsbevolking was werkloos. De laagbetaalde en ongeschoolde banen in de haven werden het eerst slachtoffer van de economische crisis. (CBS, 2007). Omdat relatief veel migranten in de hardst getroffen sectoren werkzaam waren, kwamen zij veelal op straat te staan. De toenmalige arbeidsdeelname in Rotterdam lag met 60% nog eens 5% lager dan in de rest van Nederland. (CBS, 2002) Intussen werd Bospolder/Tussendijken ook geconfronteerd met andere problemen. De prostitutie en drugsoverlast kwamen vanuit Spangen en het centrum richting Bospolder/Tussendijken. De wijk kreeg een slecht imago en werd minder populair onder woningzoekenden. (KEI, 2008) Omdat de buurt impopulair was kwamen er relatief veel mensen wonen die geen andere keuze meer hadden dan in Bospolder/Tussendijken te gaan wonen. Zij bewoonden de huizen die door particuliere huisbazen werden verhuurd. Een willekeurige keuze voor de wijk is niet goed voor de buurtbinding en het vormen van netwerken. Volgens Blokland (2009) zijn de mensen met een lokaal georiënteerd netwerk de bewoners met de sterkste buurtbinding en positieve betrokkenheid bij de buurt. Bospolder/Tussendijken kreeg minder aandacht van investeerders als de gemeente en corporaties. De wijk verloederde langzaam.

Netwerken in een veranderende wijk 1970-2000

Vanaf de jaren zeventig zorgde de combinatie van migranten die arriveerden en de stadsvernieuwingsgolf voor een ander Bospolder/Tussendijken. De wijk kreeg uiteindelijk een slechte naam en kreeg te kampen met achteruitgang en verpaupering. Enkele mensen die ik heb gesproken, woonden net voor de migratiegolf al in Bospolder/Tussendijken. Een respondent zegt het volgende: *'Vroeger kende ik iedereen. Mijn hele familie woonde in de buurt. Jonge mensen willen dat nu niet meer.'* Maarten-57 jaar. Een andere respondent verwoordt het als volgt: *'Tien jaar geleden was het contact veel meer. Er zijn veel buitenlanders gekomen. Ik ben nu ook weg. Mijn moeder niet, die blijft wonen waar ze woont. Ik voel me niet meer thuis in de buurt.'* Jetty- 42 jaar

Ook op internet spreken (ex)bewoners over veranderingen door de komst van migranten naar de wijk. Onderstaande quotes zijn allen afkomstig van:

http://www.xs4all.nl/~jgsmits/delfshaven/heden_mathenesserdijk.html

Zijn huisbaas Jack Alken verhuurde nogal uitgewoonde pandjes (maar wel tegen betaalbare huur) aan, in zijn ogen, vertrouwd volk. Dat waren dus mensen met een vaste baan en vooral géén buitenlanders want daar zei hij slechte ervaringen mee te hebben. Nou ja, niet alleen met hen: mijn bovenburen op de gemeenschappelijke trap noemden hem een huisjesmelker die het vertikte om de woningen te onderhouden. Zij betaalden een paar tientjes per maand en weigerden al jaren elke huurverhoging, dus die kritiek vond ik niet echt redelijk: "alle waar naar z'n geld", zei m'n pa altijd.

Zo kwam ik dus in de Schippersstraat te wonen in de wijk Bospolder. De wijk neigde toen al naar een achterbuurt met meer vuil en herrie op straat dan ik gewend was, veel rumoerige burens en oprukkende verpaupering vanwege achterstallig onderhoud en een laks overheidsbeleid voor economisch en politiek oninteressante stadswijken. En het werd erger: hard-drugsgebruik werd gedoogd. Dat in de jaren '90 de junks overdag openlijk in de portieken crack zaten te roken of zaten te spuiten moest je maar normaal vinden. En de massaal toestromende buitenlanders mochten zich vooral niet aanpassen en wie vond dat ze dat wel moesten doen was intolerant en discrimineerde andere culturen. De oorzaak van de huidige problemen.

En laat ik het maar niet hebben over haar zoontje die drumde en haar 2 deense doggen. Eigenlijk waren mijn Nederlandse burens asocialer dan mijn Turkse of Marokkaanse burens.

Na het sloopbesluit gingen de panden over naar een woningstichting. Mijn bovenburen verhuisden naar een benedenwoning verderop in de straat en boven mij kwam een Marokkaan te wonen. Een 50+-er die nauwelijks Nederlands sprak en een erg eenzame indruk maakte. Hij was zoals zoveel gastarbeiders zonder vrouw en kinderen naar Nederland gekomen, een land met een voor hem onbegrijpelijke taal en cultuur, om door het doen van zwaar en vaak ondankbaar werk zijn familie een betere toekomst te geven. Een vreemdeling in een vreemd land. Ik had diep respect voor zoveel zelfopoffering

Wanneer een wijk verloedert heeft dit mogelijk gevolgen voor het netwerk van bewoners. Een wijk in die achteruit gaat geeft minder kansen op het opbouwen van een netwerk. (Putnam, 2000;308) Als gevolg deze verandering vertrekken mensen uit de wijk die zich dit kunnen veroorloven. De achterblijvers worden aangevuld met nieuwe bewoners die nergens anders terecht kunnen. Voor de nieuwe bewoners is het wonen in de verloederde wijk dus de enige mogelijkheid (Doff, van der Land, 2009) Door de uitstroom van mensen met een hoger inkomen naar een andere wijk (filtering up), schoof Bospolder/ Tussendijken een plek lager op de woningmarkthierarchie. Dit heeft filtering down. (Agricola eds, 2002)

Netwerken in de oude stadswijken worden door de oude bewoners vaak omschreven als 'gezellig'. Een respondent ging zelf zover om te zeggen dat;

Het onderling vertrouwen is er niet meer. Vroeger had iedereen een loper van de voordeur. Niet zo'n jailsplot als nu' -Runaldo 63 jaar

Netwerken in de periode van de veranderingen in bewonerssamenstelling bestonden zelfs helemaal niet volgens een respondent:

'Toen ik hier kwam wonen was er gewoon niemand op straat. Ik heb als kind nooit hier buitengespeeld.' Erkan 25 jaar

verloedering Tussendijken- 2007- QRE

In Nederland zien we vaker dat een wijk die een periode van verandering, of verkleuring en desinvesteringen heeft gekend, aansluitend een kapitaalimpuls krijgt. Onder andere de Krachtwijkaanpak van Vogelaar is hier het resultaat van. Met de kapitaalimpuls, het opknappen van woningen, gedifferentieerd woningaanbod (het realiseren van koopwoningen, dure huurwoningen en sociale huurwoningen) en het positief benadrukken van het gebied, hoopt men bewoners te trekken die zich binden aan de wijk. Dit gebeurt ook in Bospolder/Tussendijken.

4.4 Fase 3: 2000- heden - gentrification

Gentrification van Bospolder /Tussendijken: vanaf 2000

In de jaren negentig van de vorige eeuw behoorde Bospolder/ Tussendijken tot een van de slechtere wijken van Rotterdam (KEI, 2008). Begin van deze eeuw sloegen de Gemeente Rotterdam en de woningcorporaties de handen ineen. De doelstelling was om de wijk in 2005 een voldoende te laten scoren op de veiligheidsindex. (Gemeente Rotterdam, 2001) Een eerste aanzet hiertoe werd gegeven door de verschillende particuliere huisbazen uit Bospolder/Tussendijken te verdrijven. De panden werden na aanschrijving, zoveel mogelijk opgekocht door de Gemeente Rotterdam en in eigendom overgedragen aan de woningcorporatie. Nu het eigendom van veel panden bij één eigenaar terechtkwam werd het opknappen van de panden een overzichtelijker aangelegenheid. Samen met woningcorporatie Com.Wonen en architectenbureau Hulshof werd een plan opgesteld om enkele panden in Tussendijken aantrekkelijk te maken voor kopers. In 2004 werden de eerste panden van dit project de Loper verkocht. Inmiddels was ook in het deelgebied de Schippersbuurt, in Bospolder, begonnen met de sloop van de aangekochte huurwoningen, ten behoeve van onder andere de nieuwbouw van le Medi.

Dit onderzoek gaat over de beleefde verandering van oude bewoners in de huidige fase van gentrification. Onderstaande twee berichten komen van een website, gemaakt door een enthousiaste buurtbewoner. Opvallend aan deze quotes is dat ze beiden spreken over een veranderde wijk, die niet meer voelt als vroeger.

ik ben Geboren in Rotterdam en heb 1e ijzerstraat gewoond. ben 1991 verhuisd gedwongene mate moest ik ja mee..was eerst 12 jaar toen. also ik heb allen maar een goeie herinnering aan mijn jeugd daar...doet me wel pijn te lezen dat alles so naar beneden gaat..maar dat is wel overal so :- (in iedere geval was het toen noch mooi. ook op school en lekker spelen met je vrienden.. in iedere gefall zou ik me jeugd daar niet wille misse..davor was het veel te mooi. (Bron http://www.xs4all.nl/~jgsmits/delfshaven/heden_mathenesserdijk.html)

Hai Joop, even in Delfhaven rond gereden op de Fiets. wat ik allemaal zag aan veranderingen, ik voelde me er niet meer thuis. het zijn vierkanten gebouwen. mooi is het niet, behalve op de westzeedijk. daar heb ik bij de Brandweer gezeten. daar vond ik het wel netjes. dat was vroeger met de Roteb een bende. ik heb daarna een kopje koffie gedronken in café Verschoor aan de oostkousdijk. dat café' was niet veranderd. ik kwam ook nog wat oude bekenden tegen. toen kon me dag niet meer stuk. maar ben daana toch weer gauw terug naar zeeland gereden. maar het was fijn om toch weer eens terug te zijn in je geboorte stad. (Bron http://www.xs4all.nl/~jgsmits/delfshaven/heden_mathenesserdijk.html)

4.5 Tekenen van gentrification in Bospolder/ Tussendijken

De gehanteerde definitie van gentrification voor deze scriptie is: *'The rehabilitation of working-class and derelict housing and the consequent transformation of an area into a middle-class neighborhood'*. (Smith en Williams, 1986). Naast deze definitie wijzen Smith en Williams erop dat een wijk, nadat residentiële gentrification heeft plaatsgevonden, er ook een wijziging komt in het winkelaanbod. In deze paragraaf komen drie indicatoren van gentrification aan bod: verandering in inkomens, verbetering van de woningvoorraad en wijzigingen in het winkelaanbod.

Verandering in inkomens

In de inkomenscijfers zijn tekenen te vinden van gentrification in Bospolder/ Tussendijken. Onderstaand een tabel waarin met indexcijfers een constante stijging te zien is van het inkomen. Het inkomen blijft echter wel achter bij het stedelijk gemiddelde. De cijfers van Bospolder/Tussendijken laten zien dat er sprake is van mogelijke gentrification als gevolg van de inkomensstijging. Een verklaring wordt niet gegeven door het COS voor de al jaren stijgende inkomens in Bospolder/ Tussendijken. Afgezet tegen de overige delen van Rotterdam, stijgt het inkomen in Tussendijken, waar de Loper en ligt, wel meer dan in de gehele stad, behalve in 2007. (COS, 2007)

	aantal huishoudens per 1 januari 2008	Huishoudens inkomen gestandaardiseerd 2003	idem 2004	idem 2005	idem 2006	idem 2007
Rotterdam	268.460	€18.200/100	€18.200/100	€18.800/103	€19.600/108	€ 21.000/115
Bospolder	2.890	€15.100/100	€15.100/100	€15.800/105	€16.100/107	€ 17.100/113
Tus.dijken	2.700	€14.000/100	€14.100/101	€15.000/107	€15.300/109	€ 16.000/114

Huishoudensinkomens voor Rotterdam, Bospolder en Tussendijken. Inclusief indexcijfers in cursief (COS 2009)

Verandering in WOZ waardes in Bospolder/ Tussendijken

Op de site van het Centraal Bureau voor de Statistiek zijn cijfers te vinden voor de WOZ waardes in Rotterdam en voor Bospolder/ Tussendijken.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Rotterdam	101	155	156	171	182	187

Tabel: WOZ waardes x€1000

Bron: CBS Statline, 2011

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Bospolder	53	110	110	124	111	119
Tus.dijken	51	86	89	104	95	104

Tabel: WOZ waardes x€1000

Bron: CBS Statline, 2011

Zoals in bovenstaande tabel is te zien heeft de ontwikkeling van de WOZ waardes met name tussen 2004 en 2005 een grote sprong gemaakt. De jaren erna heeft de WOZ waarde in Bospolder/Tussendijken geschommeld, maar laat sinds 2004 wel een overwegend stijgende lijn zien. De gemeente Rotterdam bepaalt de waarde van het vastgoed in de stad door taxaties of door de verkoopwaarde van een verkochte woning te vergelijken met gelijkwaardige woningen. (Rijksoverheid, 2011) Mogelijk is de grote stijging van de WOZ waarde tussen 2004 en 2005 te verklaren doordat in 2003 veel van de oude woningen zijn gesloopt om Le Medi te kunnen bouwen. Dit heeft mogelijk de gemiddelde WOZ waarde doen stijgen. In Rotterdam is in die periode ook de WOZ waarde flink gestegen.

Op 1 januari 2005 vond weer een nieuwe WOZ waarde opname plaats door de gemeenten. Hierbij is voor het eerst gebruik gemaakt van een nieuwe taxatie, waarbij de waarde in 2003 als waardepeildatum is genomen. De jaren daarvoor werd gewerkt met een waardepeildatum in 1998. Gemiddeld stegen de WOZ waardes tussen 2004 en 2005 met 51% (CBS, 2011)

Sinds 2006 ben ik (samen met vriend) eigenaar van een woning in de Loper. Het afgelopen jaar is de WOZ waarde van onze woning met 12 % gestegen. De gemeente bleek een verkochte woning als referent voor het bepalen van de waarde van alle panden in de Loper te hebben aangehouden. Omdat de woning met een lage verkoopprijs in het Kadaster staat, maar opgeknapt meer dan 33% in prijs stijgt, is de WOZ waarde van mijn woning ook gestegen.

De gentrifiers van Bospolder/ Tussendijken

De gentrifiers in dit onderzoek zijn de nieuwe bewoners van de wijk die zijn gaan wonen in de woningen van project de Loper en Le Medi. Tijdens de interviews wordt, indien het gesprek hier aanleiding toe geeft, naar beide projecten verwezen als gentrification projecten. Kopers van een woning in de Loper worden geacht om bovenop de aankoopprijs van de woning een extra bestedingsruimte op te nemen bij de bank van 1/3 van de aankoopprijs. De aanschafprijs van een woning komt hiermee rond de €200.000. Hiermee komt het inkomen voor een potentiële koper minimaal rond de €40.000 bruto per jaar te liggen. (Rabobank, 2010) Dit inkomen is ongeveer twee keer zo hoog als het gemiddelde huishoudens inkomen in Bospolder en Tussendijken. Het Centrum voor Onderzoek en Statistiek Rotterdam noemt €40.000 een hoog middeninkomen. (COS, 2007) De gentrifiers die naar de woningen in Le Medi zijn verhuisd hebben minstens €229.000 voor de kleinste woning moeten betalen. De gentrifiers van Bospolder/Tussendijken hebben dus minstens een hoog middeninkomen nodig om de woning mee te financieren.

Verbetering woningvoorraad door opknappen of transformatie

In het project de Loper, gelegen rondom de Mathenesserweg en de Grote Visserijstraat, zijn 81 woningen gecreëerd. De woningen worden verkocht onder de noemer 'flexibel indeelbare woning'. Dit betekent dat men een casco woning koopt en deze naar eigen inzicht en budget binnen een jaar afbouwt. Op de woningen is een anti-speculatie beding van toepassing van 5 jaar voor de eerste bewoners. De panden zijn gebouwd in de jaren '20. Alleen de originele gevel is behouden gebleven voor het straatbeeld. Van binnen zijn de woningen ontdaan van alle originele details. De woningen hebben dus een historisch uiterlijk en het oude straatbeeld van Tussendijken blijft bestaan. Er zijn met het realiseren van de Loper wel woningen verdwenen, de verhouding ligt op 2:3, dit betekent dat er voor de realisatie van 81 woningen, ongeveer 120 huurwoningen zijn verdwenen.

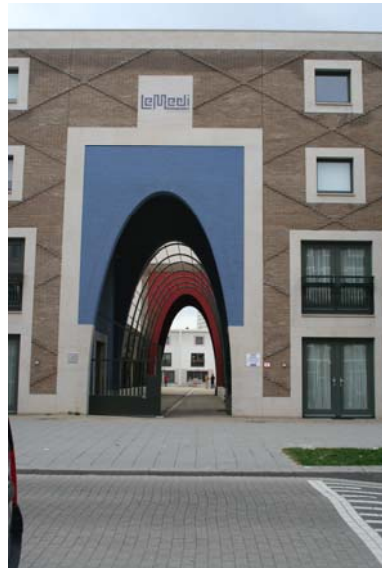
Het project de Loper in Bospolder/Tussendijken is een voorbeeldproject waarmee gentrification gestuurd wordt middels gentrypunctuur. De woningen van de Loper worden in drie verschillende straten aangeboden en worden afgewisseld met overige particulier woningbezit en bezit van de woningcorporatie.

Het project de Loper heeft 81 woningen, waarvan momenteel de helft is verkocht. De niet-verkochte helft staat leeg omdat de verkoper problemen heeft met de splitsingsakte. Door het samenvoegen van woningen had de akte veranderd moeten worden bij de notaris. Dit is nog niet gebeurd. (informatie Com.Wonen) De verkoper van de woningen is woningcorporatie Com.Wonen. De woningen zijn gelegen in het Mathenesserkwartier, een winkelgebied in wording rondom de Grote Visserijstraat en Mathenesserweg. De verkoopprijs is per vierkante meter relatief laag, maar aan de bewoners wordt 1/3 extra financieringsruimte bovenop de aankoopprijs gevraagd om de woningen af te bouwen. De woningen worden casco verkocht en het is aan de koper om de woning naar eigen inzicht en ontwerp af te bouwen en in te delen. Com.Wonen richt zich hiermee op het aantrekken van bewoners die 'op zoek zijn naar een royale koop-stadswoning in een eenvoudige volkswijk'. (Com.wonen, 2007) Ook wordt ingezet op het aantrekken van tweeverdieners met twee keer modaal inkomen (OBR, 2009)

In hoofdstuk twee is een uiteenzetting gegeven van de verschillende vormen van displacement. Displacement kan voorkomen voor wanneer wijken onderhevig zijn aan herinvesteringen voor herstructurering of gentrification. Woningen in een wijk worden gesloopt, ten behoeve van woningen die bewoners met een hoger inkomen aantrekken. Zo zijn voor de bouw van de 92 koopwoningen van Le Medi in totaal 456 sociale huurwoningen gesloopt op de plek van de niet meer bestaande Schippersbuurt, onderdeel van Bospolder. Deze sloop vond plaats na de stadsvernieuwing en het adagium van 'bouwen voor de buurt' bestond inmiddels niet meer. De herstructurering was inmiddels begonnen en men wilde in de buurt hoge inkomens. Vermoedelijk zijn veel van de bijna 456 huishoudens van de oude Schippersbuurt noodgedwongen verhuisd naar elders. Er zijn wel bijna 500 woningen voor teruggebouwd, maar hiervan is slechts 6% een sociale huurwoning en 94% markt woningen, dat wil zeggen dure huur- of koopwoningen. (AD 14 januari 2001)

De Loper (QRE 2010)

Le Medi (QRE 2010)

Le Medi is een nieuwbouw project in Bospolder. Het blok is in 2008 opgeleverd. Het project bestaat uit 92 koopwoningen in een mediterrane architectonische stijl gebouwd. In 2003 zijn de huurwoningen gesloopt door toenmalig eigenaar woningcorporatie de Combinatie. Het was een samenwerking van de corporatie, de Combinatie, Woonbron en bouwer Properstok. Inmiddels zien we dus dat in Bospolder/ Tussendijken wordt geïnvesteerd, bijvoorbeeld door gentrification. Dit geldt van corporaties en/of gemeente en/of het rijk gaat naar nieuwe of opgeknapte woningen, de wens om een doelgroep aan te trekken met een hoger inkomen door het omzetten van huurwoningen naar koopwoningen. (ComWonen) en het actief in de markt zetten, of *branden*, van het gebied.

Verandering in winkelaanbod

Naast een nieuwe groep bewoners, met deels mogelijk een hoger inkomen, voor de arme wijk Bospolder/ Tussendijken is er ook nieuw winkelaanbod gekomen. Op de site www.woneninbospoldertussendijken.nl wordt gerefereerd aan de culturele en artistieke activiteiten die in de wijk te vinden zijn, cultuur wordt dus mogelijk gebruikt voor het aantrekken van kopers. De winkelpanden in het Mathenesserkwartier hebben voor een groot deel de bestemming *artistiek-ambachtelijk* gekregen. De zich hier te vestigen winkels dienen dus onder deze noemer te vallen. (informatie Com.Wonen) Het winkelaanbod lijkt zich met deze bestemming te richten op de nieuwe bewoners van de wijk. In het Mathenesserkwartier zijn nieuwe winkels gekomen, zoals biologisch eethuis Van De Boer, meubelmakerij Meneer van Houten/ Pameijer, Galerie KunstInzigt, boekwinkel De Balustrade en verschillende galerieën, ook in de openbare ruimte. In de wijk ligt het Mathenesserkwartier. Dit is een winkelgebied rondom de Grote Visserijstraat en Mathenesserweg. Door de woningbouwvereniging, de winkeliersvereniging en de gemeente zijn in 2007 vlaggen opgehangen om het gebied herkenbaar te maken. De slogan voor dit

gebied is: *een verrassend winkelgebied*. Volgens de partijen in de wijk heeft het winkelgebied potentie. Er dienen winkels te komen die een bevolkingsgroep met een hoger inkomen aantrekken (Boels, 2010) Er wordt ingezet op het onder de aandacht brengen van het winkelgebied rondom de Mathenesserweg en de Grote Visserijstraat. De aandacht voor te vestigen winkels is een teken van gentrification in Bospolder/Tussendijken, en betekent mogelijk het begin van een oude stadswijk die middenklassewijk wordt. Er wordt geïnvesteerd in een wijk die genegeerd is geweest. De gemeente en corporaties kiezen ervoor om weer geld in de wijk te steken.

Galerie5319- de Fabriek- Tussendijken- 2010- QRE

Er zijn dus drie fases in Bospolder/ Tussendijken te benoemen:

In de periode 1910-1970 werd de wijk opgebouwd. Voor de oorlog woonden hier met name arbeiders die in de havens rondom de wijk werkten. Na de Tweede Wereldoorlog werd de wijk weer opgebouwd. Er viel een Duitse bom op een deel van de wijk en deze verwoestte een aanzienlijk aantal winkels en woningen. Op die plekken werden nieuwe, modernere flats gebouwd. Toen eind jaren zestig de eerste arbeidsmigranten naar Nederland kwam, brak ook voor Bospolder/Tussendijken een nieuw tijdperk aan, deze periode duurde van 1970-2000. Relatief veel van de arbeidsmigranten kwam in de sociale woningbouw in Bospolder/Tussendijken wonen. De wijk veranderde in bevolkingssamenstelling. Gelijk met deze ontwikkeling kwam de drugsoverlast vanuit Spangen en de randverschijnselen van de prostitutie naar de wijk. Autochtone bewoners betrokken naar andere delen van de stad. De periode die nu is aangebroken is rond 2000 begonnen. De Keileweg werd gesloten en de bewoners van Spangen maakten zich hard voor de verwijdering van de drugsoverlast. Vanuit de gemeente viel de blik weer op Bospolder/Tussendijken. Zowel aan de kant van de gebouwen als aan de kant van de bewonersopbouw werd weer geïnvesteerd. Door transformatie en sloop/nieuwbouw kwamen er nieuwe bewoners naar de wijk.

Hoofdstuk 5/ resultaten uit interviews

Resultaten uit interviews

5.1 Observaties in Bospolder/Tussendijken

Tijdens enkele bezoeken aan de markt, proeftuin de Punt, en een festival, heb ik observaties gedaan. Hierbij heb ik me afzijdig gehouden van interacties tussen de geobserveerden. Dit heb ik gedaan om de contacten tussen personen zo min mogelijk te beïnvloeden. De volgende veldaantekeningen heb ik gemaakt.

proeftuin de Punt- Bospolder- 2010- QRE

Vrijdag 7 mei 2010: het is koud en het miezert een beetje. Op proeftuin de Punt zijn enkele mensen plantjes aan het stekken in de arme grond. Zij zijn met z'n tweeën. Mevrouw draagt een lange rok en hippe Hunter regenlaarzen. Haar blonde haar is nonchalant modieus opgestoken. Meneer heeft een militair kort kapsel en draagt een spijkerbroek en een jas van een duur merk. Ze lijken druk met elkaar en de planten. De tuimelende duiven van de twee (vermoedelijk) Turkse mannen interesseert ze niets. Af en toe kijken ze op als de mannen een kreet van verrukking slaan als de duiven een mooie vrije val maken. Ik zit op een bankje naast de volière die vogels huisvest die ik nog nooit heb gezien.

Zaterdag 8 mei 2010: op de markt is het om 10.30 al gezellig druk. Morgen is het Moederdag en veel bezoekers van de markt lopen met bossen bloemen. Ik zit op het muurtje voor de bibliotheek. Een aantal Turkse mannen houdt mij gezelschap, maar ook afstand. Er lopen veel verschillende mensen op de markt. Ik zie zowel oude stedelingen die kleine hoeveelheden groente en een taartje van het Stoepje dragen. Verder veel families die ik in zou delen bij de immigranten. Zij halen veel groente. Surinaamse families met kilo's kip lopen luidruchtig voorbij. De markt lijkt geen plek van contact. De groepen komen en gaan in dezelfde samenstelling. Ik hoor verschillende talen. Ook twee blanke dames van middelbare leeftijd,

spreken hun eigen taal. Ik versta het prima, als ik alle toegevoegde – t's aan het einde van de woorden weglaat.

Zaterdagavond 8 mei 2010: het festival Poer Lamoer op de Mathenesserdijk. Om 1930 wordt het festival geopend door straatburgemeester Patrick Boels. De opening behelst de nieuwe galerie die gevestigd is in de oude fabriek aan de dijk. Bewoners die op dit deel van de dijk een kluswoning hebben gekocht, hebben bij de deelgemeente en de corporatie subsidie aangevraagd om de buitenkant van de fabriek weer smoel te geven. Vanavond wordt eea feestelijk geopend met een gratis toegankelijk buurtfeest. Aan de gevel hangen expositiekasten, gemaakt door leerlingen van de VMBO school, verderop in de straat. Ik blijf tot een uur of elf en vermaak me in de opgestelde Kip-caravans van theater van Nieuw Lef. Gedurende de avond tel ik zo'n 5, mogelijk Arabische, mannen. Maximaal 10 gekleurde gezichten. Het overgrote deel, zo'n 300 bezoekers zijn blank en zien er kunstzinnig uit. Het lijkt een kunstzinnige party te worden. Halverwege de avond wagen enkele buurtjongens zich door de straat. Enkel om de weg naar huis te kunnen vervolgen, zonder over de Schiedamseweg te hoeven lopen. Gelukkig zorgde de gratis ijsjes van hilarische Turkse IJsc-Ali nog voor enige aanloop van immigranten.

De observaties zijn uiteraard een momentopname op een vaste plek in de wijk. Dit zijn geen representatieve gegevens. Toch is geprobeerd om op verschillende dagen de wijk in te gaan, om op die manier patronen te vermijden. Ook heb ik eenmalig buurtfestival bezocht om hier te observeren welke interacties er zijn. Uit de observaties zijn enkele conclusies te trekken. Zo is er in de publieke ruimte weinig tot geen interactie tussen de groepen respondenten. Men blijft binnen de eigen groep. De groepen mensen zeggen elkaar hooguit gedag maar blijft niet met elkaar praten op straat. Men recreëert, doet boodschappen en dergelijke met zichzelf of met gelijken. Ook werd het festival Poer Lamoer slechts bezocht door een zelfde groep: blanke middenklassers.

5.2 Resultaten uit interviews

Bijna alle interviews begonnen met de open vraag of de respondent iets kon vertellen over de veranderingen in de wijk. De itemlijst werd zoveel mogelijk gevolgd, maar ik liet de respondenten wel zoveel mogelijk zelf aan het woord.

De respondenten kregen vooraf weinig informatie over de vragen. Wel werd het onderwerp toegelicht en de verwachte tijdsduur. In het voorbereidende gesprek om te komen tot een afspraak, werd het onderwerp toegelicht. Ik zei dat het interview zou gaan over veranderingen in de wijk en de effecten daarvan op henzelf als bewoner. Mijn eigen woonsituatie (ik woon in de Loper) werd enkel toegelicht als de respondent hier zelf naar vroeg, hier heb ik voor gekozen om de antwoorden zo open mogelijk te kunnen laten geven door de respondenten.

In totaal zijn er 17 interviews afgenomen. De volgende bewonerscategorieën heb ik hierin onderscheiden:

- 4 interviews met: immigranten
- 3 interviews met: nieuwe stedelingen
- 10 interviews met: oorspronkelijke stedelingen

Alle respondenten woonden tien jaar of langer in de wijk. Ik heb drie personen gesproken die een eigen huis hebben gekocht. Zij zijn allen nieuwe stedelingen en zij geen van drieën woonachtig in De Loper of in Le Medi. Er zijn 6 vrouwen en 11 mannen geïnterviewd. Allemaal hebben zij werk of zijn gepensioneerd vanuit een werkende situatie. De leeftijden liggen sterk uiteen. De jongste respondent, Serkan is 25 jaar en de oudste, Jan is 75 jaar. Ook de woonduren liggen uiteen. De woonduren wijken uiteen van 10 jaar in de wijk tot 73 jaar. Gemiddeld wonen de respondenten ruim 27 jaar in de wijk. Jan, de oudste respondent, woont ook het langst in de wijk: 73 jaar. Jan heeft de wijk alleen twee jaar gedwongen verlaten, na het bombardement van zijn ouderlijke woning in de Tweede Wereldoorlog.

In dit hoofdstuk zijn niet alle relevante antwoorden van de respondenten opgenomen of bij elkaar opgeteld. Dit heb ik gedaan omdat bij sommige antwoord categorieën de nuances net iets anders lagen en dus niet eenduidig uit te leggen waren. Ik heb gezocht naar patronen in de antwoorden.

5.2.1 Deelvraag 2: ervaring van veranderingen

Hoe worden eventuele veranderingen in de buurt ervaren door de oude bewoners?

Aan de hand van de itemlijst werd begonnen met de open vraag of de respondent iets kan vertellen over de veranderingen in de wijk. Vervolgens werd doorgevraagd op verschillende onderdelen om te komen tot de beantwoording van deze deelvraag:

- algemene gevoelens over de wijk
- schoon/ heel/ veilig
- voorzieningenniveau
- komst van nieuwe bewoners

Veranderingen vinden natuurlijk op vele fronten plaats. De bovenstaande indeling is gemaakt om een compleet beeld te krijgen van de beleefde veranderingen in de wijk. Met gebruikmaking van de itemlijst werd, indien noodzakelijk, verwezen naar de momenten waarop de Loper in de verkoop ging en Le Medi werd opgeleverd als momenten waarop gentrification begon en nieuwe bewoners kwamen wonen.

Gevoelens over de wijk

De respondenten zijn over het algemeen redelijk positief over de wijk. Er heerst een bepaald soort van trots. De trots uit zich met name in het feit dat de wijk erg gemengd is. De positieve gevoelens over de wijk vind ik terug in alle respondentcategorieën.

De eerste respondent die ik spreek, Henk, woont niet alleen in de wijk, maar is er ook werkzaam als opbouwwerker. Hij ziet mogelijkheden in Bospolder/ Tussendijken. Zo zegt hij dat het goed is dat er nu ook koopwoningen zijn, zodat hij binnen korte termijn uit een andere stad kon terugkeren, omdat hij zo de wachtlijsten van de woningbouwvereniging omzeilde. Als ik Henk vraag wat hij van Bospolder/Tussendijken vindt, zegt hij het volgende:

*Het is een waanzinnig mooi laboratorium van kansen.
Henk- oorspronkelijke stedeling*

Ook respondent Sander heeft actief voor deze wijk gekozen: hij is één van de respondenten die een woning heeft gekocht. Op de vraag wat hij van Bospolder/Tussendijken vindt antwoordt hij:

*Ik woon nu een aantal jaren in deze wijk. Het is een leuke wijk, met heel veel verschillende bewoners.
Sander- nieuwe stedeling*

Ook onder de bewoners die hier zijn geboren, waaronder respondent Jan, vind ik positieve commentaren terug. Men heeft het gevoel hier thuis te horen en is 'verknocht' aan de wijk.

*Ik ben wel trots hoor, hier op de wijk. Het is echt mijn wijk!
Jan- oorspronkelijke stedeling*

Schoon, heel en veilig

Als het gaat om schoon, heel en veilig, dan liggen de meningen uiteen.

Geen van de respondenten vindt dat het schoner is geworden in Bospolder/ Tussendijken. De wijk wordt nog steeds als vies gezien. Er is veel zwerfvuil op straat, de meeste respondenten kunnen daar geen schuldige voor aanwijzen, al wijzen enkele respondent wel op het feit dat het op het binnenterrein van Le Medi altijd schoon is. Het lijkt alsof de respondenten vinden dat kopers beter voor de woonomgeving zorgen, dan de eigen burens, of huurders in de wijk.

Ja, maar die nieuwe mensen trekken de buurt toch wel op! Als ik daar naar binnen kijkt..... en je wandelt er doorheen, dan ziet het er schoon uit. Maar dat komt ook omdat het koopwoningen zijn! Dat zie je ook in Nesseland. Je ziet daar eh.... ander publiek. En daar heb je minder vuil op straat en minder rotzooi en dat merk ik hier bij Le Medi ook.

Jan – oorspronkelijke stedeling

*Ik vind het vooral heel er smerig hier. Dus ik schaam me eigenlijk een beetje voor de wijk. Ja dat vind ik ook het grootste probleem. Eigenlijk zijn er helemaal niet zo heel veel echte problemen.
Paul- nieuwe stedeling:*

*Het is soms wel een beetje vies op straat.
KaYee- immigrant*

De meeste respondenten vinden het dus vies op straat. Sommige respondenten vinden dat zo vervelend dat ze zich ervoor schamen. Tjibbe, die in de wijk is komen wonen omdat hij het een leuke buurt vindt, geeft impliciet buitenlanders de schuld:

*Maar het is wel veilig in de buurt, wel heel vies. Tijdens de ramadan is er wel een verschil. Dan ligt er veel minder afval op straat!
Tjibbe- nieuwe stedeling*

sloopwoningen naast nieuwe woningen - 2010- QRE

Wat opvalt in de interviews is dat meerdere mensen wijzen op het feit dat de wijk is opgeknapt. Er wordt verschillende keren naar nieuwbouw en opknappen van panden verwezen en hierover verteld. De positieve meningen over het fysiek opknappen van de wijk zie ik bij alle categorieën respondenten terug.

*De wijk is er netter van geworden, maar nog niet zo dat het geweldig is. Je ziet het alleen aan de woningen die er nu zijn. Die zien er netjes uit. De woningen zijn mooier en beter verzorgd.
Henk- Oorspronkelijke stedeling*

*En nu zie je dat er heel langzaam aan meer mensen met geld de wijk inkomen. En ook dat er meer geklust gaat worden. Die woningen gaan kennelijk de verkoop in. De panden werden eerst een beetje aan hun lot overgelaten.
Tjibbe- nieuwe stedeling*

*Ook de straat is netter geworden.
KaYee- immigrant*

In de hele reeks interviews vindt slechts één respondent het pertinent onveilig in de wijk. De overige respondenten vinden het veilig, of veilig genoeg. Er worden wel andere motieven gevonden de veiligheidsbeleving. De respondenten die er al lang wonen en mogelijk veel veranderingen hebben meegemaakt, vinden het veiliger geworden sinds de sluiting van de Keileweg en de drugspannen in de wijk aan het begin van de 21^e eeuw. Hiermee doelen zij dus op veranderingen die in fase twee (1970-2000) hebben plaatsgevonden.

*Vroeger was het heel anders hier! We wonen hier vanaf 1991. Toen ik jong was.... Ik heb nooit hier buiten gespeeld. Er waren zwervers, junkies, prostituees. Je kon hier gewoon niet buitenspelen.
Erkan- oorspronkelijke stedeling*

*Bospolder was eerst echt een junkenhol, veel prostituees en ook veel krakers. Toen we de Spanjaardstraat gingen slopen, was het echt een gevecht. Er was veel onbehagen van de mensen die er woonden. Mensen wilden vertrekken. Dat was een ellende! Dat was een beetje de sfeer toen.
Harold- oorspronkelijke stedeling*

Sommige nieuwe stedelingen hebben bewust voor de wijk gekozen als woonplek. Zij vinden het ook niet onveilig, maar reageren schamper op de vraag of men de wijk veilig vindt of niet.

*Ja, ik heb daar helemaal geen nee. Ik voel me hier niet onveilig. Hahaha. Alhoewel. Ik ben hier nu wel getuige geweest van zaken die ik normaal gesproken nooit meemaakte. Ik heb nog nooit de politie iemand met getrokken vuurwapen iemand zien arresteren. En hier heb ik dat al twee keer gezien.
Paul- nieuwe stedeling*

Voorzieningsniveau

Over de veranderingen op het voorzieningsniveau zijn de reacties ook wisselend, net als bij schoon, heel en veilig. Het voorzieningsniveau verandert vaak als gevolg van gentrification. Uit de interviews blijkt echter dat het voorzieningsniveau in Bospolder/ Tussendijken nog niet is verbeterd. Enkele respondenten verwijzen naar nieuwe winkels, maar zij winkelen hier niet altijd zelf. Dit heeft mogelijk te maken met het feit dat de producten te duur zijn. Of dat het aanbod niet aansluit bij de eigen wensen. Opvallend is wel dat meeste respondenten vertrouwen hebben in de komst van nieuwe winkels en andere voorzieningen. Er wordt enkele malen verwezen naar de mogelijkheid die waarschijnlijk ontstaat om een rondje te winkelen rondom de Visserijstraat, Schiedamseweg en Mathenesserweg. Dit staat ook in de wijkvisie Bospolder/Tussendijken uit 2008.

Je hebt daar een winkel voor speciaal eten, met een winkel. (QRE: biologisch eethuis van de Boer) De hoek daar is ook mooi geworden. Maar ja, dat zijn ook koopwoningen. Dus dat is beter. Het stuk bij de Visserijstraat is ook beter. Er zijn mooie winkels en het is leuker geworden. Ook wel een beetje schoner. Je kan straks een mooi rondje winkelen van de Mathenesseweg, richting Markt.
Jan- oorspronkelijke stedeling

De Nederlandse winkels zijn er niet meer, op de Schiedamseweg zitten allemaal buitenlandse winkeltjes. In de toekomst komt de nadruk meer te liggen op het gebied vanaf de markt richting de Mathenesserplein.
Harold- oorspronkelijke stedeling

Aan de andere kant zijn er respondenten die praten over een duidelijke verslechtering van het aanbod van de winkels in de wijk. Dit zijn echter alleen de oorspronkelijke bewoners die 30 jaar of langer in de wijk wonen. Het lijkt erop dat de oorspronkelijke bewoners, die de tweede fase (1970-2000) in Bospolder/ Tussendijken hebben meegemaakt, een vergelijking trekken tussen de oude winkels die in de wijk aanwezig waren en de nieuwe winkels.

We hebben supermarkten, maar de winkels als zodanig, daar is nog wat op aan te merken. Ik kan me wel voorstellen hoor, dat er mobieltjes winkels zijn. Ja, dat had je vroeger niet. Je moet wel met je tijd mee! Die winkels zijn gewoon nodig! Maar we hebben teveel belwinkels in de buurt. Dat is niet goed. En we hebben teveel van die..... ja, Marokkaanse zaak of een Turkse zaak die veel verkoopt. En dat lijkt allemaal op elkaar. Het is allemaal hetzelfde
Jan- oorspronkelijke stedeling (73 jaar in de wijk)

Tja, die zijn eigenlijk al jaren hetzelfde. Ik kom natuurlijk vooral op de Schiedamseweg. En daar verandert niet zoveel
Erik- oorspronkelijke stedeling (30 jaar in de wijk)

Nou, dan heb ik het niet over de Schiedamseweg hoor! Ik ben erg boos daarover. Vroeger hadden we allerlei verschillende winkels. En nu hebben we 12 kapsalons op de weg. Nu is het makkelijk om een zaak te openen. En er is weinig toezicht of beleid om dat in goede banen te leiden. Ik zou nu niet weten waar ik een klosje garen moet kopen!
Henrike –oorspronkelijke stedeling (50 jaar in de wijk)

Wellicht is de tijd na de start van de gentrification van Bospolder/Tussendijken en de periode van onderzoek nog te kort geweest om een goed beeld te geven van enige verandering in voorzieningen en winkels.

Komst gentrifiers in Bospolder/Tussendijken.

De gentrypunctuur projecten De Loper en Le Medi zorgen voor instroom van nieuwe bewoners. Tijdens de interviews is in eerste instantie op een open manier gevraagd naar de nieuwe bewoners. Hierbij gaven veel respondenten al direct een omschrijving van deze nieuwe bewoners. Hierbij zijn woorden als koper, Nederlander, hoog inkomen en hoogopgeleid vaak genoemd. Het lijkt alsof de oude bewoners de komst van de nieuwe bewoners van een afstand observeren. Een mening of gevoel over wat dit dan betekent is nauwelijks uit de interviews te halen. Mogelijk heeft mijn positie als interviewer hier toe bijgedragen, sommige respondenten wisten dat ook ik in een koopwoning in de Loper woon.

*Sommige mensen die hier komen wonen zijn blank. Er zijn meer Nederlandse mensen dan eerst.
KaYee- immigrant*

*Voor de rest heb ik geen beeld hoor. Ik ken ze niet. Ze doen niet echt mee, die mensen van buiten.
Maarten- oorspronkelijke stedeling*

*Welnee, die zien alleen elkaar. Die komen hier alleen om te slapen. De markt komen ze ook heus niet. Het zijn een beetje kakkers. Beetje interessant doen. Maar zodra ze kinderen hebben, dan gaan ze alsnog naar zo'n vinex locatie wonen.
Erik- oorspronkelijke stedeling*

Het interview met Harold vindt bij mij thuis plaats. Hij bewondert de verbouwde en samengevoegde woning even, want hij werkte eind jaren '90 voor de gemeente, die hier de panden ontruimde. We gaan in de tuin zitten, nadat ik espresso voor hem heb gemaakt. Hij zegt met een knipoog het volgende tegen mij:

*Nou, ik geloof ten eerste helemaal niets van het verhaal dat kopers en huurders veel met elkaar omgaan. Dat zijn aparte werelden. Er is geen contact. Kopers hebben het financieel veel beter en zijn intellectuelen. Die wonen in een aparte gemeenschap.
Harold- oorspronkelijke stedeling*

Jan woont in een flat van de woningbouwvereniging. Terwijl het buiten bloedheet is, zitten wij samen in de koele kamer met een glaasje sinas. Als ik vraag naar de nieuwe bewoners in de wijk, dan antwoordt Jan het volgende:

*Maar een jaar of 5 geleden hadden wij 85% Nederlanders en nu nog maar 55%. De rest is nu van alles. Dat is de laatste 5 jaar rap verandert. Wij hebben dan ook een hoge mutatiegolf. En dan krijg je nieuwe bewoners.
Jan- oorspronkelijke stedeling*

Zijn beeld van nieuwe bewoners in de wijk, zijn de nieuwe bewoners van de flat waar hij woont. Dit zijn ongeveer 600 woningen en Jan is voorzitter van de bewonerscommissie. De buurt is voor hem de grote flat waar hij woont.

fiets voor Le Medi- 2010- QRE

Kosten en baten van gentrification

In hoofdstuk twee is aangegeven dat er verschillende mogelijke kosten en baten van gentrification zijn. Tijdens de interviews zijn er een aantal zaken naar voren gekomen die overeenkomen met wat Freeman (2009) omschrijft. Het meest duidelijk komt de vernieuwing of verbetering van de fysieke woningvoorraad uit de interviews naar boven als positief gevolg van gentrification. Enkele respondenten reppen over de komst van hoge inkomensgroepen en dus over een deconcentratie van armoede. Sander woont sinds 10 jaar in de wijk en zegt:

Dat het effect heeft op mij? Ehm m m m m m m m m. Ja eigenlijk wel. Eigenlijk vind ik het een verbetering omdat de wijk weer iets meer in balans is. Meer draagkracht en niet alleen overwegend lage inkomens, maar ook middeninkomens. En zelfs hoge inkomens. En daarmee wordt de wijk wel evenwichtiger. Want dat was wel uit evenwicht. Dat is wel belangrijk, dat het in evenwicht komt- Sander – 10 jaar in de wijk.

Ook zijn er meerdere respondenten die hun vertrouwen uitspreken in de komst van meer of betere winkels. Er worden bijna geen kosten van gentrification genoemd door de respondenten. In het algemeen verwijzen oorspronkelijke stedelingen die al langer in de wijk wonen wel naar verlies aan sociaal contact. Zij geven soms de migranten hiervan de schuld. Jetty zegt hier het volgende over:

Tien jaar geleden was het contact veel meer. Er zijn veel buitenlanders gekomen. Ik ben nu ook weg. Mijn moeder niet, die blijft wonen waar ze woont. Ik voel me niet meer thuis in de buurt. Jetty- 42 jaar in de buurt- geboren en getogen- ze is aan het verhuizen naar Oud Mathenesse.

Hierbij kan het zijn dat de bewoners die de tweede fase (1970-2000) in de wijk hebben meegemaakt, het idee hebben dat de sociale verwijdering tussen de bewoners en het vertrek van de hechte club oude bewoners al eerder heeft plaatsgevonden.

Antwoord op de deelvraag

Hoe worden eventuele veranderingen in de buurt ervaren door de oude bewoners?

De veranderingen in de wijk zijn gemeten door te vragen naar onderstaande dimensies van verandering in Bospolder/ Tussendijken.

- algemene gevoelens over de wijk
- schoon/ heel/ veilig
- voorzieningenniveau
- komst van nieuwe bewoners

De veranderingen in Bospolder/ Tussendijken worden niet als heel heftig of ingrijpend voor het persoonlijke leven ervaren. De meeste respondenten blijven op de oppervlakte als gevraagd wordt naar de veranderingen in de buurt en de gevoelens hierover. Wat opvallend is, is dat er actief enkele malen worden verwezen naar het feit dat de panden in de buurt er beter bijstaan dan enkele jaren geleden, dit wordt als vooruitgang voor de wijk genoemd. Het fysieke uiterlijk van de wijk gaat vooruit en lijkt dus belangrijk voor de bewoners.

De veranderingen worden aldus wisselend ervaren. De wijk is er niet schoner op geworden, en wordt door respondenten zelfs vies genoemd. Wel staan de panden er beter bij en bijna alle respondenten vinden de wijk veilig. Er is niet veel contact met de gentrifiers die in de buurt zijn komen wonen, hierover meer bij de beantwoording van de volgende deelvraag.

Enkele respondenten spreken over verandering als deze heeft plaatsgevonden in de periode tussen 1970-2000. Het lijkt alsof de veranderingen in bebouwing en bevolkingssamenstelling van de wijk uit die tijd, meer indruk

5.2.2 Deelvraag 3: gevoelens van displacement pressure

Voelen bewoners zich nog thuis in de buurt en is dit veranderd als gevolg van gentrification?

In hoofdstuk twee worden vier dimensies van displacement besproken: *last resident displacement*, *direct chain displacement*, *exclusionary displacement* en *displacement pressure*, dit laatste is de druk die men voelt om te verhuizen of het niet meer thuisvoelen als gevolg van veranderingen in de buurt. De verhuisgeneigdheid onder de respondenten is echter erg klein. Er is slechts een respondent die zegt binnen een jaar te willen verhuizen, maar dit is vanwege de stedelijke omgeving waarin hij zijn kinderen niet wil laten opgroeien. Hij woont hier zelf met plezier. Verder zijn de respondenten niet verhuisgeneigd. De langstwonende respondent, al 70 jaar in de wijk, wil zeker nooit weg.

Helaas moest ik 2 jaar noodgedwongen weg, vanwege de oorlog. Nou het zou 70 jaar zijn dat ik hier in buurt woont. Ik woon niet in Gijsinglaan vanaf het begin. En toen ben ik 16 jaar geleden in dit huis komen wonen. Ik wilde niet in de hoogbouw hoor. Maar ik heb hier een vierkante huiskamer van 15 bij 15. Dat is lekker toch?! Hahahahaa.

Jan oorspronkelijke stedeling

Ook Erkan, die geboren en getogen is in de wijk zal niet zo snel vertrekken:

Ik vind het hier gezellig man! Ik zou voor geen goud op Zuid willen wonen. Echt niet!

Erkan- oorspronkelijke stedeling:

Ondanks dat veel respondenten vertellen over dat het contact vroeger beter was, zijn er maar weinig respondenten die persoonlijk iemand kennen die uit de wijk is vertrokken. Bij het doorvragen blijkt dan vaak dat ze wel hebben gehoord van mensen die zijn vertrokken, maar uit de directe kring lijkt er niemand vertrokken uit de wijk.

Tijdens de vraag of Harold oude bewoners kent die zijn vertrokken, blijkt dat hij een heel eigen mening erop nahoudt:

De oude bewoners zijn de mensen die in de buurt zijn. Kortom: de mensen die je ziet op straat, tijdens bijeenkomsten of activiteiten. Niet de mensen die voor lange dagen werken de buurt verlaten, dat zijn in zijn ogen echt de nieuwe bewoners.

Harold- oorspronkelijke stedeling

Oude bewoners vinden dat vroeger alles beter was.

Emine- oorspronkelijke stedeling

Last resident & direct chain displacement / gedwongen vertrek

In de buurt is op vrij grote schaal gesloopt en nieuwbouw gepleegd. Er zijn bijna 500 woningen gesloopt voor de bouw van Le Medi en er zijn bijna 40 woningen verdwenen door samenvoeging voor de realisatie van de Loper. Tijdens de interviews werd aan de respondenten gevraagd of zij iemand kenden die de wijk heeft moeten verlaten. Opvallend is dat geen van de respondenten echt persoonlijk iemand kent die heeft moeten vertrekken. Eén respondent komt zelf uit een sloopgebied:

Ik kom uit de Schippersbuurt, waar nu le Medi staat. Dat waren 459 sociale woningbouw. En nu zijn er 65 woningen voor teruggekomen. Dit is de laatste sociale woningbouw die hier gepleegd is. En dan heb ik het nog niet over de sloop van de andere zes stukken in deze wijk!! er zijn er maar 65 voor teruggekomen. De mensen zijn gewoon de wijk uitgegaan. De uitverhuizing was vrij agressief hoor! Henrike- oorspronkelijke stedeling

Sjandira woont al sinds haar geboorte, 34 jaar geleden, in de wijk. Ook zij kent niemand die verplicht heeft moeten vertrekken, maar ze zegt dat ze wel veel nieuwe burens heeft gekregen. Er zijn dus wel veel mensen verhuisd, maar dan om een andere reden dan verplicht vertrek.

*Ik heb veel nieuwe burens gekregen.
Sjandira-oorspronkelijke stedeling*

Bij het doorvragen werd niet duidelijk of ze hiermee bedoelde dat de burens verhuisden door bijvoorbeeld gezinsuitbreiding, of dat de burens verhuisden omdat ze zich niet meer thuisvoelden. Mogelijk is het feit dat men niemand persoonlijk kent die heeft moeten vertrekken is te verklaren aan de hand van de volgende uitspraak van Tjibbe: Hij insinueert dat het sociaal contact in de wijk al eerder was verdwenen.

*Maar toen ik hier 10 jaar geleden kwam, was het ergste toch wel over. Dat zeiden mijn burens. Want er waren vroeger aan de lopende band schietpartijen en messteken. Er was toen nog wel heel veel overlast van junks. Vooral dat gedeelte waar ik woonde, bij het Marconiplein. Al die oude panden stonden er toen nog. Die zijn nu afgebroken. Dat is nu allemaal nieuwbouw. Daar zaten toen allemaal junks in. Dat waren allemaal drugspanden.
Tjibbe- nieuwe stedeling*

Ook Paul die sinds 12 jaar in de wijk woont zegt iets in deze trant: *Toen was de hele buurt nog zo. Na tien uur s avonds was het hier ook niet echt leuk om over straat te lopen. Ahhahaha*

Het kan dus zijn dat in een tijd van verloedering de onderlinge contacten al veel minder waren. Toen Tjibbe en Paul kwamen wonen, respectievelijk 10 en 12 jaar geleden, was de wijk die door oorspronkelijke respondenten wordt omschreven als 'hecht' al uit elkaar gevallen. De bewoners die vertrokken zijn, behoorden toch al niet tot het netwerk van de respondenten.

Displacement pressure

Tijdens de interviews wordt er wel over displacement pressure gesproken. Termen als 'vroeger was het beter' en 'de buurt is veranderd', zijn meerdere malen in de interviews naar voren gekomen. Het lijkt erop alsof de respondenten de negatieve veranderingen in de buurt wijten aan de komst van buitenlanders.

Eerder vond ik het leuker. Maar ik ben hier opgegroeid. Hoewel het vroeger beter was, is het nog wel mijn thuis!

Sjandira- oorspronkelijke stedeling

ach, dat is algemeen bekend. Ja dat is algemeen bekend. Sommige mensen voelen zich niet meer prettig in de eigen wijk. Er zijn allerlei anderen in de wijk komen wonen. Buitenlanders in de wijk die de overhand krijgen. Ze voelen zich niet meer thuis. En dan trekken ze weg naar die plekken, die nieuwbouwwijken, waar ze zich prettiger voelen.

Runaldo- immigrant

rechts woningen van JJP Oud, links stadsvernieuwing uit de jaren tachtig –Tussendijken- 2010-QRE

In alle categorieën respondenten zijn er personen die het vroeger beter vonden. Ook de immigranten zelf, wat opvallend is, want zij worden in de ogen van de oorspronkelijke bewoners juist soms aangewezen als veroorzaker van het verlies aan onderling contact.

Onderling contact zeg maar. Maar aangezien sommige mensen liever klitten in eigen gezelschap.....de eigen rassen, om het maar duidelijk te zeggen, want ik neem geen blad voor de mond. Ja, dat. Dat is natuurlijk groepen hier, groepen daar.

Runaldo- immigrant

Er vertrekken mensen omdat ze vinden dat er veel buitenlanders wonen

Harold- oorspronkelijke stedeling

Als ik Runaldo de vraag stel of hij merkt dat de wijk verandert en of hij zich nog thuisvoelt, dan motiveert hij het vertrek van andere oude bewoners als volgt:

Sommige mensen voelen zich niet meer prettig in de eigen wijk. Nou, ik bedoel de oorspronkelijke bewoners he? Kijk dat waren volksbuurten. Met veel Hollanders. Met ja, veel Hollanders. Want iedereen is tegenwoordig Nederlander. Dus ik bedoel Hollanders. En ja, die trekken natuurlijk naar de nieuwe wijken. Of naar andere wijken waar witte mensen wonen. Waar ze bij elkaar wonen. Er komen andere mensen voor in de plaats. Heel veel anderen. En zo zie je de wijken veranderen.
Runaldo- immigrant

Runaldo woont niet in de nabijheid van Le Medi of de Loper. Hij geeft tijdens het interview aan er 'wel eens langs te fietsen.'

Hierbij moet ik aanmerken dat de immigranten die ik heb gesproken alle vier zeer actief deelnemen aan het maatschappelijk leven. Twee van hen hebben een eigen zaak in Bospolder/ Tussendijken en de andere twee respondenten behorend bij de groep immigranten hebben beiden een academische opleiding. Zij behoren dus niet tot de klassieke groep immigranten respondenten zoals Reijndorp (2004) deze omschreef; de immigranten als een groep gastarbeiders die naar Nederland kwam om laaggeschoold werk uit te voeren.

Er is op een aantal manieren gevraagd of iemand zelf in de wijk past of thuisvoelt. Hierbij zie ik een duidelijk onderscheid tussen de immigranten en de andere twee respondentengroepen. De immigranten vinden het 'natuurlijk' dat zij in de wijk passen.

Ik ben trots op deze wijk. Want er wonen veel verschillende mensen en ik voel me hier thuis. Dit is een gemengde wijk en iedereen kan hier wonen.
KaYee- immigrant

De andere categorieën respondenten vinden juist niet dat zij altijd in de wijk passen:

Hahahahaha, volstrekt niet! Hahahaha. Nee. Ik pas niet zo in de wijk. Ik word ook wel, ik heb wel vaak het gevoel dat mensen mij nakijken. Hahaha. Ja, omdat ik..... Eh. Ik denk niet dat ze negatief op mij reageren ofzo hoor. Dat valt erg mee.
Paul- nieuwe stedeling

Paul is een blanke jongeman. Hij nuanceert zijn uitspraak door in te gaan op zijn fysieke voorkomen. Hij heeft het idee dat hij opvalt tussen de vele gekleurde mensen die hij hier zelf op straat ziet.

Bospolder/ Tussendijken is dus een gemengde wijk. Toch wordt er ook negatief gekeken naar de bevolkingsopbouw in de wijk. Jetty is 42 jaar oud en geboren en getogen in

Bospolder/ Tussendijken. Ze wil eigenlijk het liefst zo snel mogelijk weg uit de buurt. De buitenlanders geeft ze de schuld. In het gesprek refereert ze hier regelmatig aan.

Tien jaar geleden was het contact veel meer. Er zijn veel buitenlanders gekomen. Ik wil nu ook weg. Mijn moeder niet, die blijft wonen waar ze woont. Ik voel me niet meer thuis in de buurt.
Jetty- oorspronkelijke stedeling

Er is dus een verschil in opvatting onder de respondenten. Enkelen refereren aan het feit dat het zo bijzonder is dat er verschillende etniciteiten wonen. Anderen willen hierom juist verhuizen. Mogelijk is het verschil in opvatting te verklaren uit het feit dat sommige respondenten de komst van de migranten hebben meegemaakt. Zij refereren aan een beter onderling contact dat 'vroeger' plaats had. Dit kan betekenen dat de bewoners die de gehele cyclus van Bospolder/ Tussendijken (zie hoofdstuk 4) hebben meegemaakt, een vergelijking trekken met hoe het vroeger was. Ook een immigrant die begin jaren '70 naar Rotterdam kwam, wijst hierop:

Enne..... dan ga ik terug naar oude wijken. Je had niet zo'n jai-slot op je voordeur, maar gewoon een loper van de voordeur. Iedereen kon naar binnen lopen. En dan kon je gewoon aan de buurvrouw vragen: kun je even de loper nemen en de voordeur open doen? Maar dat ga je niet vergeten!
Runaldo- immigrant- 63 jaar

Bovenstaand commentaar van Runaldo heeft niet alleen te maken met de mogelijk verdwenen veiligheid in de buurt, maar ook met het verdwijnen van onderling vertrouwen. Runaldo is in de wijk komen wonen in de jaren zeventig en na een kort vertrek, weer in de wijk komen wonen aan het begin van de jaren negentig.

Ook Henrike, die hier geboren en getogen is, en 60 jaar oud is, verwijst naar vroeger, toen de sociale cohesie volgens haar groter was dan nu. In het interview vertelt zij nog dat in de wijk vooral veel flats verschijnen als nieuwbouw en dat die vorm van samenleven niet zorgt voor sociale cohesie.

En dan te bedenken dat dit volksbuurten waren. Daar was wel cohesie, die past op mijn huis, als ik op vakantie was. Er waren zeven volksbuurten in Rotterdam. Die hebben ze allemaal tegen de grond gegooid.
Henrike - oorspronkelijke stedeling

Exclusionary displacement

Geen van de respondenten heeft het idee dat de wijk niet langer toegankelijk is voor mensen die in de wijk willen komen wonen. Respondent Henk zag het juist als een kans dat er koopwoningen kopen. Op die manier kan hij sneller in de wijk komen, want hij hoeft niet via het sociale woningaanbod aan een woning proberen te komen.

Antwoord op de deelvraag

Voelen bewoners zich nog thuis in de buurt en is dit veranderd als gevolg van gentrification?

De respondenten spreken over het algemeen niet over de dimensies van displacement zoals Grier die heeft beschreven, waarbij bewoners verplicht moeten verhuizen. Dit is opmerkelijk want er zijn veel woningen gesloopt of door samenvoeging verdwenen uit Bospolder/Tussendijken. Mogelijk heeft dit te maken met het feit dat de bewoners van de gesloopte of samengevoegde woningen toch al niet tot het netwerk van mijn respondenten behoorden. Wel wordt er enkele malen gerefereerd aan de beleefde *displacement pressure*. Deze pressure wordt met name gevoeld als het tijdens het interview ging over vroeger tijden. Het is mogelijk dat men *displacement pressure* meer heeft gevoeld toen migranten in de wijk kwamen wonen, dan dat die nu wordt ervaren als gevolg van gentrification. Geen van de respondenten is voornemens om de wijk te verlaten, er is geen sprake van gevoelens van displacement zoals beschreven door Grier.(1986)

Het lijkt alsof de respondenten die de tweede fase (1970-2000) in Bospolder/Tussendijken hebben meegemaakt, hier meer veranderingen in hebben beleefd. In hoofdstuk vier wordt de opbouw van de wijk in drie tijdszones uiteengezet. Hierbij is de eerste tijdszone de tijd van de opbouw van de wijk: 1910-1970. In de periode daarna, van 1970-2000 hebben er veel veranderingen plaatsgevonden. Er kwamen arbeidsmigranten in de wijk wonen en de wijk verloederde. Na 2000 zijn er gentrifiers in de wijk komen wonen. De respondenten praten over veranderingen in de wijk, met name als deze tussen 1970 en 2000 hebben plaatsgevonden. Hierbij zijn er overwegend negatieve gevoelens verwoord over de arbeidsmigranten. Die groep wordt aangewezen als veroorzaker van het verlies aan sociaal kapitaal.

5.2.3 Deelvraag 4: verandering sociaal netwerk en betekenis hiervan

Is het sociaal netwerk van oude bewoners veranderd sinds de gentrification en wat betekent dat voor hen?

De respondenten hebben over het algemeen niet het idee dat het eigen netwerk is veranderd de afgelopen jaren. Er wordt vaker verwezen naar het verre verleden, waarbij de contacten onderling sterker waren, het woord 'vroeger' is regelmatig genoemd tijdens de interviews. Het zou hier kunnen gaan over de periode waarin het sociaal kapitaal is verwaterd, door de komst van de arbeidsmigranten. Ook wordt meerdere keren verwezen naar het idee dat de laatste groep nieuwe bewoners, of gentrifiers, echt een intern gerichte groep vormen. Men is eigenlijk tijdens de interviews oppervlakkig over de groep gentrifiers, dit lijkt te komen doordat de gentrifiers als een gesloten gemeenschap wordt ervaren.

*Ik merk er niets van dat zij hier zijn komen wonen. Die klitten ook maar bij elkaar. En die zie ik bijna nooit. Ze blijven in de eigen groep. Ze zijn nauwelijks in contact met de andere mensen in de wijk.
Jetty- oorspronkelijke stedeling*

Er is sporadisch contact met de gentrifiers. Geen van de respondenten zegt meer dan alleen maar 'hallo' of gedag op straat. Hierbij lijkt nabijheid van belang te zijn voor de mate waarin er contact is. De respondenten die echt in de straat van Le Medi of de Loper wonen, hebben meer kennis van de groep gentrifiers. Sommige respondenten weten waar de buurman-gentrifier werkt of hoe de gezinssamenstelling is. Toch lijkt het erop dat het netwerk van de oude bewoners niet wijzigt als gevolg van de komst van de gentrifiers.

De respondenten wijzen er zelfs op, dat het netwerk vroeger beter was, hoewel zij niet aangeven dat er veel mensen die zij 'kennen' vertrokken zijn uit de buurt. Mogelijk heeft dit te maken met het gevoel dat de wijk nu bewoond wordt door mensen die niet tot de eigen klasse behoren, dit heeft echter geen enkele respondent zo aangegeven.

Erkan woont bij mij in de straat, naast de Loper dus, en zegt één van mijn buurmannen te kennen. Als ik doorvraag wie hij kent zegt hij:

*Ik weet niet hoe hij heet, de advocaat zeg maar.
Erkan- oorspronkelijke stedeling*

Als ik aan Paul vraag of hij contact heeft met de gentrifiers zegt hij van niet en hij voegt er het volgende aan toe:

Ze zijn een beetje avontuurlijk, niet zo confirmistisch en niet schrikken als er veel Turken op straat wonen. Paul- nieuwe stedeling

Gentripunctuur heeft als eigenschap dat het een manier is om stedelijke vernieuwing te sturen. De gentripunctuur in Bospolder/ Tussendijken is bedoeld om bewoners met hoge inkomens aan te trekken om op die manier de wijk op te trekken volgens de gemeente en de woningbouwvereniging. Sander uit de volgende gevoelens over de komst van gentrifiers naar Bospolder/ Tussendijken:

Dat het effect heeft op mij? Ehmmmmmmmm. Ja eigenlijk wel. Eigenlijk vind ik het een verbetering omdat de wijk weer iets meer in balans is. Meer draagkracht en niet alleen overwegend lage inkomens, maar ook middeninkomens. En zelfs hoge inkomens. En daarmee wordt de wijk wel evenwichtiger. Want dat was wel uit evenwicht. Dat is wel belangrijk, dat het in evenwicht komt Sander- nieuwe stedeling

Castells betoogt dat plaats er niet meer toe doet, bij de vorming van netwerken. Toch hebben alle respondenten het idee dat burens, of de buurt belangrijk zijn. Ook gentrifiers zijn in dat opzicht belangrijk, omdat zij ook bewoners van dezelfde buurt zijn. Erkan woont bij mij in de straat. Als ik Erkan vraag hoe hij het vindt dat er kopers naast hem zijn komen wonen, zegt hij dat er eindelijk iets 'menselijks' komt wonen. Hij licht dit toe door aan te geven dat kopers meer betrokken zijn bij de omgeving van de woning. De tuin is netjes, er hangen mooie gordijnen voor het raam en vuilnis wordt door kopers netjes in de container gezet, in plaats van ernaast.

Positief! Alleen maar positief. Er komt eindelijk iets menselijks wonen. Ik merk dat aan alles! In de omgang van mensen. Dat is zo belangrijk hier. En ja, burens. Burens zijn toch ook belangrijk. Die zijn een onderdeel. Eh..... Als je, ja, afgezien van wat er hier rondliep. Geloof me, het is zo anders nu! Je merkt het aan alles.
Erkan- oorspronkelijke stedeling

Met de beantwoording van de deelvraag wordt verder gezocht naar de betekenis van de komst van gentrifiers voor de oude bewoners. Er is gevraagd of bewoners contact hebben, en hoe dit contact zich dan uit, gaat het om praatje of zijn er ook vriendschappen ontstaan? Hoewel dit een vraag is die erg persoonlijk kan worden opgevat, refereren respondenten juist naar een meer abstract niveau. Men heeft niet, of nog niet, persoonlijk geprofiteerd van de komst van de gentrifiers. Wel zijn alle respondenten op zijn minst neutraal of gematigd positief in de opvatting dat het goed is dat de gentrifiers komen. Alle categorieën respondenten vinden het prima dat er kopers of mensen met een hoger inkomen in de wijk komen wonen.

Omschrijving gentrifiers door respondenten

Op de vraag wie die nieuwe bewoners in de casco-woningen en nieuwbouwwoningen dan antwoord men: kopers, Nederlanders, mensen met geld, mensen met een hoge opleiding. Twee respondenten verwezen zelfs naar het zogenaamde rode woonprofiel van Smartagent. Het rode woonprofiel staat voor bewoners die willen wonen in een avontuurlijke, stedelijke omgeving. Deze respondenten hebben beiden meegedaan aan de grote WoOntest, als twee van de in totaal zes respondenten in Tussendijken, mijn vriend en ik zijn de andere twee. Grofweg klopt dit beschreven beeld met een omschrijving van gentrifiers uit hoofdstuk drie.

*Sommige mensen die hier komen wonen zijn blank. Er zijn meer Nederlandse mensen dan eerst.
KaYee- immigrant*

*Dr is een nieuwe, geringe nieuwe instroom van , in Le Medi enzo..... van , eh, yuppen met kinderen.
Die wel van de multiculti zijn zeg maar. Enigszins. En middeninkomen hebben.
Sander- nieuwe stedeling*

*Bij Le Medi. Daar is nog niet eens de helft gerealiseerd. En le Medi is heel leuk. Daar zie je wel dat een gemengd publiek woont. Dat is wel leuk. Dat is gelukt. Er wonen mensen van verschillende etniciteiten met dezelfde inkomensklasse. Er woont vanalles.
Tjibbe- nieuwe stedeling*

*Daar wonen dan van die mensen met 3 of 4 inkomens, maar het lijkt wel alsof ze niet met elkaar kunnen communiceren
Henk- oorspronkelijke stedeling*

klussen in een woning van de Loper- 2006- QRE

Meerdere maken zeggen respondenten dat zij de nieuwe bewoners nooit zien, hierbij wordt gespeculeerd dat men dan toch wel twee banen moet hebben om een huis te betalen.

Henk- oorspronkelijke stedeling

Laat staan dat ze daar tijd voor hebben, want ze hebben 2 banen om die rot-hypotheek te kunnen betalen. Ik zie ze dus ook bijna nooit.

Opvallend is dat er verwezen wordt naar het niet kunnen begrijpen van het kopen van een huis in Bospolder/ Tussendijken. In alle categorieën vind ik respondenten die het niet begrijpen dat je 'hier een huis komt kopen'. Bij doorvraag blijkt dat de meeste respondenten zelf een buitenwijk zouden prefereren boven de binnenstedelijkheid van Bospolder/Tussendijken. Een respondent kent iemand die in een nieuwbouwwoning in de wijk woont, dit is dan een koper van een nieuwbouwwoning op de Mathenesserdijk en niet in de Loper of le Medi. Hiermee lijkt het alsof de sociale stijgers in de wijk toch wegtrekken uit Bospolder/ Tussendijken.

Wat ik bijzonder vind, is dat er een reden is dat ze hier zijn komen wonen. Toch gek, want je hoort in de media alleen maar nare dingen over Botu. Eigenlijk moet je dus achter de motiveren komen waarom ze hier wonen. Want dan kun je ze thuis laten voelen in de stad. Je moet ze niet rond laten dobberen.

Henk- oorspronkelijke stedeling

Ja, ik fiets erlangs. Maar ik heb me niet verdiept in wat er woont. Ik heb wel mijn ideeën! Het is veel hetzelfde als vroeger. Een oude wijk met nieuwe gebouwen. Oude wijken hebben een bepaalde aantrekkingskracht voor bepaalde mensen. Ja die stedelingen gaan niet in Nesselande wonen.

Runaldo- immigrant

Ook Erik zegt er niets van te begrijpen. Hij zou eerder een woning kopen in 'rustig Barendrecht ofzo':

Nee. Nou, zoals ik net al zei. Ik snap niet zo goed dat je hier komt wonen. Dat nieuwbouw ding tegenover mijn huis.... Met die Marokkaanse dingen. (Le Medi- QRE) Ja, dat zijn mooie huizen. Maar als ik dat kon betalen, dan ging ik lekker rustig wonen.

Erik-oorspronkelijke stedeling

Sociaal kapitaal: netwerken, gedeelde normen/waarden en onderling vertrouwen

Naast de vorming van netwerken bestaat sociaal kapitaal ook uit de aanwezigheid van gedeelde normen en waarden en de mate van onderling vertrouwen. In een wijk waar meer sprake is van sociaal kapitaal dan in een andere wijk, is aangetoond dat de criminaliteitscijfers lager zijn. Putnam betoogt dat dit komt door een sterkere sociale binding onderling. Hierdoor zijn alle bewoners meer betrokken bij wat er in de buurt gebeurt. Er zijn meer oplettende oren en ogen in de buurt aanwezig. (Putnam, 2000)

Over *gedeelde normen/waarden* zeggen de respondenten het volgende:

Het gevoel dat je een gemeenschap vormt. Dat is er niet meer. Dat was bij oude volkswijken wel. Die hoorden bij elkaar. Zo beleefde de hele buurt dat! Een oogje in het zeil houden! Alle voordeuren gingen met dezelfde sleutel open. Er was veel vertrouwen

Runaldo- immigrant

eh.....zoals je hier ziet hoe die kinderen met elkaar omgaan op straat. Dat is niet de bedoeling. Eigenlijk heeft etniciteit er niet zoveel mee te maken. Het gaat meer om het niveau van de ouders en wat voor soort werk ze doen en de opleiding en dat soort dingen.

Tjibbe- nieuwe stedeling

De meeste respondenten zien verbetering als het gaat om gedeelde normen en waarden, zie hiervoor ook de opmerking van een respondent dat het binnenterrein bij Le Medi er wel schoon uitziet. Toch geldt ook voor de antwoorden in deze categorie dat respondenten verwijzen naar vroegere tijden, toen er nog een gemeenschap was in de wijken volgens hen. Die gemeenschap bestond overigens vooral uit het feit dat het leven veel wijkgericht was. Men woonde, werkte in de buurt, en familie woonde vaak dichtbij.

Er zijn verenigingen en ook van verschillende groepen. Ook Turks en andere buitenlands. Voor de rest zijn er ook bewonerscommissies enzo, maar dat zijn de oude bewoners die dat doen. De nieuwe instroom doet niet zo goed mee. Want ook Surinamers die er al 30 jaar wonen, horen er gewoon bij hoor. Hahaha.

Maarten- oorspronkelijke stedeling- 35 jaar in de wijk

Nou ja, eigenlijk wel. Eerst was dit best wel een keurige wijk. Met keurige mensen. Maar nu komt er een zootje wonen.

Erik- oorspronkelijke stedeling- 12 jaar in de wijk

Runaldo voegt er het volgende aan toe: *Maar op die containers staan nu allerlei stickers met teksten: pas op hoor, als je dit niet doet, dan krijg je een boete! Nou, de mensen lappen alles aan hun laars. En als de container vol is, dan neem je het toch weer mee naar huis! Nou, vergeet het! Ze leggen het gewoon naast de container! En ook vuil dat niet daar hoort. Alles wordt gedeponeerd naast de container.*

Een derde aspect van sociaal kapitaal is *onderling vertrouwen*. Respondent Runaldo antwoordt het volgende als ik een vraag stel over het heersende onderling vertrouwen in de buurt:

Enne..... dan ga ik terug naar oude wijken. Je had niet zo'n jaislot op je voordeur, maar gewoon een looper van de voordeur. Iedereen kon naar binnen lopen. En dan kon je gewoon aan de buurvrouw vragen: kun je even de looper nemen en de voordeur open doen? Maar dat ga je niet vergeten!

Runaldo- immigrant

Jetty vertrekt binnenkort naar een andere wijk omdat er volgens haar veel buitenlanders zijn komen wonen. Ze zegt over onderling vertrouwen in Bospolder/ Tussendijken het volgende: *Er is geen haat of nijd. Maar er is ook geen contact. Dat is langs elkaar leven. Vroeger gaf ik wel een sleutel af. Nu zou ik dat niet doen. Ook niet in de wijk waar ik nu ga wonen. Dat is nergens meer zo.*

Henk daarentegen houdt hoop, maar dit kan ook komen door zijn beroep. Henk is opbouwwerker en bewoner van de wijk: *Er gebeurt zoveel. Je moet er wel oog voor hebben natuurlijk. Maar er wonen van allerlei mensen door elkaar.*

Antwoord op deelvraag

Is het sociaal netwerk van oude bewoners veranderd sinds de gentrification en wat betekent dat voor hen?

Het netwerk van de oorspronkelijke bewoners is niet veranderd als gevolg van gentrification. De oorspronkelijke bewoners zien een groep de wijk inkomen die op zichzelf is, of zelfs intern gericht. Er is geen tot weinig contact tussen de oorspronkelijke bewoners en de gentrifiers. Wel wijzen enkele respondenten op het feit dat het netwerk 'vroeger beter was'. Een mogelijke verklaring voor dergelijke uitspraken kan zijn dat de 'thuisgevoelens' van respondenten wel is veranderd. Meerdere respondenten leggen de schuld bij de migranten. Ook lijkt het erop dat de oude bewoners het eigen netwerk juist in de wijk ontplooiën. Uit de interviews in Bospolder/ Tussendijken kan de conclusie worden getrokken dat er :

- Nog geen sprake is van netwerkvorming tussen oude bewoners en gentrifiers

De bewoners hebben nog geen netwerk opgebouwd met de gentrifiers. Zelf vinden ze ook nog eens dat het slechter is dat het onderling contact slechter is dan vroeger. Met vroeger bedoelen de meeste respondenten de periode voordat er migranten in de wijk kwamen wonen.

- Dat er hoop is op gedeelde normen en waarden

Uit de interviews blijkt dat er hoop is dat er normen en waarden gedeeld gaan worden. Putnam heeft betoogd dat in wijken waar gedeelde normen en waarden heersen, het onderling vertrouwen hoger is. Enkele respondenten beschrijven de gentrifiers als 'nette' bewoners. Hierbij doelen zij op een gedeeld normen en waarden pakket, zoals vuil netjes in de container deponeren, in plaats van ernaast.

- Dat er nog geen sprake is van onderling vertrouwen.

Bewoners reppen over de groep gentrifiers, als een groep die in zichzelf gekeerd is. Ondanks dat geen van de respondenten wantrouwen heeft, is er ook nog geen sprake van vertrouwen. Er heerst nog wat scepsis. Deze komt onder andere voort uit de niet te doorgronden wens van gentrifiers door oorspronkelijke bewoners om in Bospolder/ Tussendijken te komen wonen. Meerdere respondenten zijn verbaasd om te merken dat er mensen in de wijk een woning kopen.

Bovenstaande maakt samen dat het lijkt alsof op dit moment de bewoners nog niet hebben geprofiteerd van de komst van gentrifiers naar Bospolder/Tussendijken.

5.3 Conclusies uit de interviews

In dit hoofdstuk zijn drie deelvragen beantwoord.

✓ *Hoe worden eventuele veranderingen in de buurt ervaren door de oude bewoners?*

De veranderingen in Bospolder/ Tussendijken worden niet als heel heftig of ingrijpend voor het persoonlijke leven ervaren. De meeste respondenten blijven op de oppervlakte als gevraagd wordt naar de veranderingen in de buurt en de gevoelens hierover. Wat opvallend is, is dat er actief enkele malen worden verwezen naar het feit dat de panden in de buurt er beter bijstaan dan enkele jaren geleden, dit wordt als vooruitgang voor de wijk genoemd. De veranderingen worden dus wisselend ervaren. De wijk is er niet schoner op geworden, wel zijn de panden er beter bij gaan staan en de wijk is in opzichten veiliger geworden. De onderlinge contacten zijn minder geworden, er is niet veel contact met de gentrifiers die in de buurt zijn komen wonen. Toch lijkt ook geen van de respondenten een direct vertrek te ervaren van burens. Over de contacten met gentrifiers later meer, bij de beantwoording van de volgende deelvraag.

✓ *Voelen bewoners zich nog thuis in de buurt en is dit veranderd als gevolg van gentrification?*

De respondenten spreken over het algemeen niet over de dimensies van displacement zoals Marcuse die heeft beschreven. Wel wordt er enkele malen gerefereerd aan de displacement pressure. Deze pressure wordt met name gevoeld als het tijdens het interview ging over vroeger tijden. Het is mogelijk dat men displacement pressure meer heeft gevoeld toen migranten in de wijk kwamen wonen, dan dat die nu wordt ervaren als gevolg van gentrification. Geen van de respondenten is verhuisgeneigd.

✓ *Is het sociaal netwerk van oude bewoners veranderd sinds de gentrification en wat betekent dat voor hen?*

Het netwerk van de oude bewoners is niet veranderd als gevolg van gentrification. De oude bewoners zien een groep de wijk inkomen die op zichzelf is, of zelfs intern gericht. Er is geen tot weinig contact tussen de oude bewoners en de gentrifiers. Uit de interviews in Bospolder/ Tussendijken kan de conclusie worden getrokken dat er :

- Nog geen sprake is van netwerkvorming

De bewoners hebben nog geen netwerk opgebouwd met de gentrifiers. Zelf vinden ze ook nog eens dat het onderling contact slechter is dan vroeger. Meerdere respondenten noemen dit.

- Dat er hoop is op gedeelde normen en waarden

Uit de interviews blijkt dat er hoop is dat er normen en waarden gedeeld gaan worden. Putnam heeft betoogd dat in wijken waar gedeelde normen en waarden heersen, het onderling vertrouwen hoger is.

- Dat er nog geen sprake is van onderling vertrouwen.

Bewoners reppen over de groep gentrifiers, als een groep die in zichzelf gekeerd is. Ondanks dat geen van de respondenten wantrouwen heeft, is er ook nog geen sprake van vertrouwen. Er heerst nog wat scepsis. Deze komt onder andere voort uit de niet te doorgronden wens van gentrifiers door oorspronkelijke bewoners om in Bospolder/Tussendijken te komen wonen.

Bovenstaande maakt samen dat het lijkt alsof op dit moment de bewoners nog niet hebben geprofiteerd van de komst van gentrifiers naar Bospolder/Tussendijken.

5.4 Quotes uit interviews

Omdat enkele respondenten werkelijk interessante antwoorden gaven, die niet altijd in een categorie te plaatsen waren, heb ik ze op deze plek verzameld. Dit zijn losse quote's die niet op zichzelf te interpreteren zijn.

1. En alleen Nederlandse mensen kunnen een huis kopen. Was het maar waar dat wij ons huis konden kopen.
2. Maar wij waren als eerste gekomen. Er was hier niemand, nie-mand. Echt niemand.
3. Er komt eindelijk iets menselijks wonen.
4. Vroeger was het heel anders hier! We wonen hier vanaf 1991. Toen ik jong was. Ik heb nooit hier buiten gespeeld.
5. Want het is wel een leefbare buurt nu. Maar als je op een gegeven moment meer geld hebt, dan is er geen reden om hier te blijven wonen.
6. Je kan eigenlijk niets behoorlijks kopen hier (*in de winkels-QRE*)
7. Maar aangezien sommige mensen liever klitten in eigen gezelschap.....de eigen rassen, om het maar duidelijk te zeggen, want ik neem geen blad voor de mond.
8. En dan allemaal van die babbeltjes: we gaan streng optreden! Ach ja, dat is een wassen neus. Een papieren tijger noem ik dat! Papieren tijger noem ik dat ja
9. Met ja, veel Hollanders. Want iedereen is tegenwoordig Nederlander. Dus ik bedoel Hollanders.
10. Ja, het is een wijk met leuke mensen, met een geschiedenis, ja daar kun je wel trots op zijn.
11. De politie rijdt vaker rond, Dat idee heb ik. Niet dat ze veel stoppen ofzo, maar ze surveilleren wel.
12. Maar ik denk dat mensen van buitenaf er niet gezellig durven te wandelen, denk ik.
13. En dan hebben we het over hoog-ontwikkelde mensen! Maar op dit vlak zijn ze wel niet altijd geleerd hoor.
14. In Le Medi wonen zelfs mensen uit het oosten van het land.

Hoofdstuk 6/ conclusies

Een overzicht van conclusies

De probleemstelling in deze scriptie is onderstaand geformuleerd:

Hoe ervaren oude bewoners van Bospolder/ Tussendijken gentrification in de buurt met name op het gebied van sociale netwerken en' thuisvoelen' in de buurt?

De centrale vraag waarmee gezocht wordt naar het effect van gentrification op de achterblijvende bewoners, wordt beantwoord door de hantering van enkele deelvragen.

Deze deelvragen zijn onderstaand geformuleerd.

1. *Is er sprake van gentrification in Bospolder/ Tussendijken?*
2. *Hoe worden eventuele veranderingen in de buurt ervaren door de oude bewoners?*
3. *Voelen oude bewoners zich nog thuis in de buurt en is dit veranderd als gevolg van gentrification?*
4. *Is het sociaal netwerk van oude bewoners veranderd sinds de gentrification en wat betekent dat voor hen?*

6.1 Antwoord op de deelvragen

- ✓ *Is er sprake van gentrification in Bospolder/ Tussendijken?*

Gentrification van Bospolder/ Tussendijken wordt onder andere gekenmerkt door de stijgende inkomens. Uit de gevonden cijfers kan geen conclusie worden getrokken of dit komt door de komst van gentrifiers. Waar het wel op lijkt is dat de wijk minder arm wordt. Bospolder/ Tussendijken wordt bewoond door bewoners met een hoger inkomen, of inwoners gaan meer verdienen. In Bospolder/ Tussendijken is tevens sprake van door de SEV benoemde gentrypunctuur en hiermee een verbetering van de woningvoorraad. Project de Loper en Le Medi zijn hiervan voorbeelden. De WOZ waardes laten sinds in ieder geval 2004 een stijgende lijn zien. Het winkelaanbod wijzigt langzaam, enerzijds door een bestemmingsplan dat op de winkelpanden geldig is, anderzijds mogelijk door de aanwezigheid van een kritische massa bewoners in de wijk die gebruik kan maken van deze winkels. De wijk krijgt sinds een aantal jaren weer positieve aandacht van de gemeente en instituties als de corporaties. Gezamenlijk spannen zij zich in om de wijk als cultureel aantrekkelijke wijk op de kaart te zetten. Dit doen zij door de winkelpanden een artistiek-ambachtelijk e bestemming mee te geven en door koopwoningen in de wijk te realiseren.

- ✓ *Hoe worden eventuele veranderingen in de buurt ervaren door de oude bewoners?*
De veranderingen in Bospolder/ Tussendijken worden niet als heel heftig of ingrijpend voor het persoonlijke leven ervaren. De meeste respondenten blijven op de oppervlakte als gevraagd wordt naar de veranderingen in de buurt en de gevoelens hierover. Wat opvallend is, is dat er actief enkele malen worden verwezen naar het feit dat de panden in de buurt er beter bijstaan dan enkele jaren geleden, dit wordt als vooruitgang voor de wijk genoemd. De veranderingen worden dus wisselend ervaren. De wijk is er niet schoner op geworden, wel zijn de panden er beter bij gaan staan en de wijk is in opzichten veiliger geworden. De onderlinge contacten zijn minder geworden, er is niet veel contact met de gentrifiers die in de buurt zijn komen wonen. Toch lijkt ook geen van de respondenten een vertrek te ervaren van directe buren of buren die zij kennen. Deze conclusie komt overeen met de onderzoeksresultaten van Freeman (2009). In New York vond Freeman ook dat de oude bewoners van een wijk positieve effecten van gentrification ervaarden.

- ✓ *Voelen bewoners zich nog thuis in de buurt en is dit veranderd als gevolg van gentrification?*
De respondenten spreken over het algemeen niet over de dimensies van displacement zoals Marcuse (1986) die heeft beschreven. Wel wordt er enkele malen gerefereerd aan de displacement pressure. Deze pressure wordt met name gevoeld als het tijdens het interview ging over vroeger tijden. Het is mogelijk dat men displacement pressure meer heeft gevoeld toen migranten in de wijk kwamen wonen, dan dat die nu wordt ervaren als gevolg van gentrification. Geen van de respondenten is echter verhuisgeneigd.

- ✓ *Is het sociaal netwerk van oude bewoners veranderd sinds de gentrification en wat betekent dat voor hen?*
Het netwerk van de oorspronkelijke bewoners is niet veranderd als gevolg van gentrification. De oude bewoners zien een groep de wijk inkomen die op zichzelf is, of zelfs intern gericht. Er is geen tot weinig contact tussen de oorspronkelijke bewoners en de gentrifiers. Uit de interviews in Bospolder/ Tussendijken kan de conclusie worden getrokken dat er :
 - Nog geen sprake is van netwerkvorming
 De bewoners hebben nog geen netwerk opgebouwd met de gentrifiers. Zelf vinden ze ook nog eens dat het onderlinge contact slechter is dan vroeger. Meerdere respondenten noemen dit.

- Dat er hoop is op gedeelde normen en waarden

Uit de interviews blijkt dat er hoop is dat er normen en waarden breder gedeeld gaan worden. Putnam (2000) heeft betoogd dat in wijken waar gedeelde normen en waarden heersen, het onderling vertrouwen hoger is. De oude bewoners geven aan dat kopers vaker beter voor de woning en de woonomgeving zorgen,

- Dat er nog geen sprake is van onderling vertrouwen.

Bewoners reppen over de groep gentrifiers, als een groep die in zichzelf gekeerd is. Ondanks dat geen van de respondenten wantrouwen heeft, is er ook nog geen sprake van vertrouwen. Er heerst nog wat scepsis. Deze komt onder andere voort uit de door de oude bewoners niet te doorgronden wens van gentrifiers om in Bospolder/Tussendijken te wonen.

Bovenstaande maakt samen dat het lijkt alsof op dit moment de bewoners nog niet hebben geprofiteerd van de komst van gentrifiers naar Bospolder/Tussendijken.

6.2 Antwoord op de probleemstelling

Hoe ervaren oude bewoners van Bospolder/ Tussendijken gentrification in de buurt met name op het gebied van sociale netwerken en thuisvoelen in de buurt?

Uit bovenstaande beantwoording van de deelvragen lijkt het alsof er weinig tot geen gevoelens van displacement te vinden zijn als gevolg van gentrification. Geen van de respondenten spreekt over *exclusionary displacement* of geeft aan dat men bewoners kent die hebben moeten vertrekken door toedoen van de huisbaas. Er zijn woningen verdwenen in de wijk, voor de bouw van Le Medi en de realisatie van de Loper. Toch zegt geen van de respondenten iemand te kennen die hierdoor gedwongen heeft moeten verhuizen. Dit zegt mogelijk iets over de al verminderde sociale contacten in de periode voor gentrification. De *displacement pressure* zoals Marcuse (1986) die omschrijft is onder verschillende respondenten wel terug te vinden. Er zijn wel uitingen van displacement pressure te vinden, die zijn sterker onder de oorspronkelijke stedelingen, dan onder de nieuwe stedelingen en de immigranten. Dit heeft mogelijk te maken met de gehele cyclus die de oorspronkelijke stedelingen in de buurt hebben meegemaakt. Er wordt meerdere malen gerefereerd aan het feit dat migranten de oorzaak zijn van het verdwijnen van sociaal contact onderling. De (negatieve) effecten op de levens van bewoners lijkt in de periode van verandering (1970-2000) groter dan de (positieve) effecten van gentrification. Het lijkt er dus op alsof de oude bewoners gentrification als vooruitgang van de buurt zien. Na een periode van fysiek verval, instroom van buitenlanders en de overlast van drugs en prostitutie zien zij de wijk weer langzaam verbeteren.

Freeman (2009) beschreef ook dat gentrification soms positieve gevoelens bij de oude bewoners oproept. In Bospolder/Tussendijken zien de oude bewoners de buurt vooral fysiek veranderen. De nieuwbouw, zoals Le Medi, en de aandacht die er is voor de oude panden, zoals in de Loper, positief beoordeeld in alle categorieën respondenten. Wat opvalt is dat andere nieuwbouw projecten in de buurt niet worden genoemd, mogelijk is hiervoor de schaal van deze projecten te klein.

De oude bewoners van Bospolder/Tussendijken merken op dat er gentrifiers in de buurt komen wonen. Er zijn echter geen duidelijke tekenen van effecten voor het sociaal kapitaal door gentrification uit de interviews te concluderen. Dit strookt met de conclusies van van Eijk (2010) dat de oude bewoners niet mengen met de nieuwe (vaak rijkere) bewoners. Ook Kleinhans (2005) concludeert dat de kopers, de nieuwe bewoners van Bospolder/Tussendijken, over meer sociaal kapitaal beschikken dan de oude bewoners. Het sociaal kapitaal van de oude bewoners is nog niet veranderd. Er zijn nog geen banden met de gentrifiers opgebouwd. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de periode waarin de wijk gegentrificeerd is, nog te kort is om dergelijke effecten te kunnen vinden. Daarnaast lijkt fysieke nabijheid een rol te spelen. De bewoners die dicht in de buurt van de Loper of Le Medi wonen, hebben een gevarieerder beeld dan de bewoners die er verder vanaf wonen. Sommige oude bewoners zeggen 'hallo' tegen een nieuwe bewoner of kunnen een summiere beschrijving geven van een buurman-gentrifier.

Hoofdstuk 7 /discussie

Aanbevelingen / uitdagingen

Zonder deze scriptie te laten eindigen in een beleidsaanbeveling wil ik op deze plek toch een aantal aanbevelingen of punten ter discussie opvoeren. In Nederland wordt momenteel gestreefd naar het mengen van wijken. In verschillende wijken dienen middeninkomens te worden aangetrokken. Zo ook in Bospolder/ Tussendijken, zie voor meer informatie hierover hoofdstuk vier. De bedoeling achter het aantrekken van hoge(re) inkomens is dat zij mogelijk de wijk kunnen 'optrekken'. De wijk kan opgetrokken worden omdat de woningvoorraad verbeterd, of omdat de nieuwe bewoners een voorbeeld kunnen zijn voor de veelal armere huidige bewoners. De verwachting hierbij is dat er een positieve uitstraling komt vanuit de nieuwe bewoners met het hogere inkomen.

Uit de interviews in dit onderzoek blijkt dat de wijk er maar op een enkel punt op vooruitgaat: de panden worden fysiek weer onderhouden, of er komt nieuwbouw voor in de plaats, die de wijk er beter uit doet zien.

Mijn eigen indruk is echter, dat een wijk vooral bestaat en leeft door de bewoners die er wonen. En hier komt een interessant punt uit de gehouden interviews; het netwerk van de oude bewoners veranderd eigenlijk niet als gevolg van gentrification. De oude bewoners hebben niet het gevoel alsof zij direct profiteren van de komst van de gentrifiers. Dit kan toch vraagtekens zetten bij de huidige beleidslijn, maar wellicht is de tijd waarin gentrification zich ontwikkeld in Bospolder/ Tussendijken nog te kort geweest om echt resultaten te kunnen vinden.

Daarom stel ik op deze plek de volgende uitdagingen. Deze kunnen leiden tot nieuw uit te voeren onderzoeken binnen Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid, of kunnen leiden tot discussiepunten voor iedere lezer.

- ✓ Kan het onderzoek over een aantal jaar nog eens herhaald worden in Bospolder/ Tussendijken? Mogelijk door iemand die niet in de wijk woont, die dit onderzoek dan beter kan uitvoeren.
- ✓ Gelden de uitkomsten uit Bospolder/Tussendijken ook in de wijken die door Salomé Aussen en Fense Berkhof , respectievelijk in Spangen en Katendrecht in Rotterdam onderzocht zijn?
- ✓ Een spiegelonderzoek onder de gentrifiers van Bospolder/ Tussendijken zou een evenwichtig beeld kunnen geven van de ontwikkelingen in de wijk. Ook zouden hierbij de motieven van de gentrifiers om in de wijk te komen wonen, onderzocht kunnen worden.

So tonight I'm gonna party like it's 1999.

Uit refrein van '1999'- Prince

Literatuurlijst

- Atkinson, R (2002) *Does Gentrification help or harm urban neighbourhoods? An assessment of the evidence-base in the context of the New Urban Agenda*. CNR Paper no 5. ESRC Centre for neighbourhood research.
- Agricola, E (2002) eds, *Den Haag ZuidWest, een naorlogs stadsdeel in verandering*, Thoth, Bussum
- Blokland, T (2009) *oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*. Amsterdam University Press, Amsterdam
- Boeije, H, (2005) *Analyseren in kwalitatief onderzoek*, Boom Onderwijs Den Haag
- Bosscher, C (2007) *Stimuleren van gentrification. Een onderzoek naar de mogelijkheden van de gemeentelijke overheid om gentrification in oude stadswijken te stimuleren*. Masterthesis voor Amsterdam School of Real Estate
- Bourdieu, P (1990) *The logic of practice*. Polity Press, Cambridge (English Translation)
- Castells, M (1996) *The rise of the Network Society*. Blackwell Publishing, Oxford
- Doff, W & Land, M van der (2009). Het belang van een positieve woonkeuze. *VHV bulletin*, 37(1), 16-
- Eijk, G (2010) *Unequal networks. Spatial segregation, relationships and inequality in the city*. IOS Press, Amsterdam
- Engbersen, G (2009) *meng die wijk, maar met mate*. NRCHandelsblad 09-02-2009 p 4
- Freeman, L (2006) *There goes the hood. Views of gentrification from the ground up*. Temple University Press, Philadelphia, USA
- Gijsbers, M en Dagevos, J (2007) *interventies voor integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en het bevorderen van interetnisch contact*. SCP, Den Haag
- Glass, R (1964), *introduction*, eds The Centre for Urban Studies *London, Aspects of Change*, Macgibbon and Kee, London
- Hamnett, C (2003) *Unequal City, London in the Global Arena*. Routledge, London
- Jong, de A EDS (1985) *stadsvernieuwing Rotterdam 1974-1984. Deel 3 woningverbetering*. 010 publishers, Rotterdam
- Jong, de A EDS (1985) *stadsvernieuwing Rotterdam 1974-1984. Deel 1 Beleid*. 010 publishers, Rotterdam P 12
- Kleinhans, R (2005) *Sociale implicaties van herstructurering en herhuisvesting*. Proefschrift, Delft University Press, Delft
- Komter, A, Burgers, J en Engbersen G (2000) *Het Cement van de Samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie*. Amsterdam University Press, Amsterdam
- Laar, van de, P (2000) in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 26^e jaargang, 2000 nr 4.
- Marcuse, P (1986) *Abandonment, gentrification and displacement: the linkages in New York City*. Uit: *Gentrification of the City*. Smith, N en Williams, P (EDS). Allen and Unwin, London.

- Musterd, S & Ostendorf, W (2008), *Integrated urban renewal in The Netherlands: a critical appraisal*. Uit: Urban Research & Practice, Vol. 1, No. 1, pp. 78–92
- Musterd, S & Ostendorf, W (2009) *Problemen in wijken of probleemwijken?* Koninklijke van Gorcum, Assen, P148
- Nasr, R (2009) *mi have een droom-* Rotterdamse Straattaal in 2059
- Putnam, R (2000) *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster Paperbacks, New York
- Reijndorp, A (2004) *Stadswijk. Stedenbouw en dagelijks leven*. NAI Uitgevers, Rotterdam
- SEV (2005) *Het experiment* Jaargang 21- nummer 1- pagina 4 ev: gentripunctuur in Spangen
- Smith, N & Williams, P (EDS) (1986) *Gentrification of the city*. Unwin Hyman, London
- Smith, N (1986) *gentrification and the rent gap* . Uit: Annals of the Association of American Geographers. Vol 77. No. 3 (september 1987) p 462- 465
- Smith, N (1996) *The New Urban Frontier*. Routledge, New York p 102
- Uitermark, J & Duyvendak, J.W. (2005) *Civilizing the City. Revanchist urbanism in Rotterdam (the Netherlands)* (unpublished paper)
- Uitermark, J, Duyvendak, J.W & Kleinhans R. (2007) *Gentrification as a governmental strategy: social control and social cohesion in Hoogvliet, Rotterdam*. In: Environment and Planning A 2007, volume 39, pages 125 -141
- VROM (2000) *Nota wonen. Wonen in de 21e eeuw*. Ministerie Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (p 162, 163, 176)
- Wester, F & Peters, V (2004) *Kwalitatieve analyse, uitgangspunten en procedures*, Coutinho, Bussem, (p 35, p 39)

Internetbronnen

- Feitenkaart Bevolkingsmonitor (2010) Centrum voor Onderzoek en Statistiek. Via: <http://www.cos.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Diensten/COS/Publicaties/PDF/10-3287%20Bevolkingsmonitor%201e%20kwartaal%202010.pdf> (bezocht op 11 mei 2010)
- http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:Z_Q-ctEe63wJ:www.cbs.nl/NR/rdonlyres/5BE68786-97E2-4C7D-9D0D-3412BEB4DF23/0/2008p19p123art.pdf+werkloosheid+jaren+80&hl=nl&pid=bl&srcid=ADGEESi1qbQy_6NdsJj-Ldw-cGal39vFN1YVSxJME81DS41ee5cUzFEfAaTzNo2yrdqO7LWIV-rUeQN7vZO5fomtY1ESkf7v7KRJ6mZEHJEmkVEHTlawoAljsQ2-enfxtgcQ3JgJYR2&sig=AHIEtbTHu8Ucvcvcc7tRBdeGCTWYX90-m1A (bezocht op 4 juni 2010)
- http://portal.hud.gov/portal/page/portal/HUD/topics/rental_assistance/phprog (4 juni 2010)

- <http://www.20eeuwennederland.nl/thema's/vreemdelingen/de%20eeuw%20van%20de%20immigratie/817.html> (4 juni 2010)
- http://www.ad.nl/ad/nl/1401/ad/integration/nmc/frameset/varia/kobala_article.dhtml?artid=rd033980 (04 juni)
- http://www.ad.nl/rotterdam/stad/1678068/Rotterdam_deelt_gratis_huizen_uit.html (bezoekt op 15 mei 2009)
- http://www.ad.nl/rotterdam/stad/1678068/Rotterdam_deelt_gratis_huizen_uit.html (bezoekt op 15 mei 2009)
- http://www.ad.nl/rotterdam/stad/1678068/Rotterdam_deelt_gratis_huizen_uit.html (bezoekt op 15 mei 2009)
- <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2002/2002-1092-wm.htm> (4 juni 2010)
- <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bouwen-wonen/publicaties/artikelen/archief/2003/2003-1126-wm.htm> (3 juni 2009)
- <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bouwen-wonen/publicaties/artikelen/archief/2003/2003-1126-wm.htm> - over cijfer van woningcorporatie bezit – bezocht op 09 mei 2010
- <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bouwen-wonen/publicaties/artikelen/archief/2003/2003-1126-wm.htm> (bezoekt op 3 juni 2009)
- <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/26FBA7C3-CC2A-4503-9695-6D6D6C1389AF/0/2005k2b15p75.pdf> (bezoekt op 4 juni)
- http://www.comwonen.nl/uploads/site_1/Algemeen/Comwonen/Publicaties/Jaarverslag%202007/Definitief%20exemplaar%20-%20jaarverslag%20deel%202.1.pdf (bezoekt op 16 mei 2009)
- http://www.comwonen.nl/uploads/site_1/Algemeen/Comwonen/Publicaties/Jaarverslag%202007/Definitief%20exemplaar%20-%20jaarverslag%20deel%202.1.pdf (bezoekt op 16 mei 2009) Informatie over project de Loper
- http://www.comwonen.nl/uploads/site_1/Algemeen/Comwonen/Publicaties/Jaarverslag%202007/Definitief%20exemplaar%20-%20jaarverslag%20deel%202.1.pdf (bezoekt op 16 mei 2009)
- <http://www.cos.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Diensten/COS/Publicaties/PDF/07-2746%20Delfshaven%20in%20beeld%202007.pdf> (22 december 2009/ 4 juni 2010)
- <http://www.cos.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Diensten/COS/Publicaties/PDF/07-2746%20Delfshaven%20in%20beeld%202007.pdf> (bezoekt op 22 december 2009) – algemeen informatie over Delfshaven
- <http://www.cos.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Diensten/COS/Publicaties/PDF/07-2746%20Delfshaven%20in%20beeld%202007.pdf> (bezoekt op 22 december 2009)

- http://www.dca.ca.gov/publications/legal_guides/lt-2.shtml) – over de opzeggingsregels voor huurcontracten
- <http://www.delfshaven.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Deelgemeenten/Delfshaven/formulieren/Gebiedsvisie%202020%20vs3-1.pdf> (bezoekt op 4 juli 2010)
- <http://www.justice.gov/crt/housing/title8.php>)- over de fair housing act
- http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=1897&item_type=project&item_id=393 (4 juni 2010)
- http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=1897&item_type=project&item_id=216 – informatie over Bospolder/ Tussendijken – bezocht op 10 mei 2010
- <http://www.managersonline.nl/nieuws/8125/linkedin-wordt-meest-intensief-gebruikt-door-veelverdieners.html> (bezoekt op 24 September 2010)
- http://www.mediastudies.nl/nap2/index.php?option=com_content&task=view&id=265&Itemid=0 (bezoekt op 4 juni 2010)
- <http://www.nicis.nl/kenniscentrum/binaries/nicis/bulk/actueel/2009/2/rangorde-40-wijken.pdf> (bezoekt op 11 mei)
- <http://www.nicis.nl/kenniscentrum/binaries/nicis/bulk/actueel/2009/2/rangorde-40-wijken.pdf> (bezoekt op 11 mei)
- <http://www.obr.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Deelgemeenten/Delfshaven/formulieren/Gebiedsvisie%202020%20vs3-1.pdf> (bezoekt op 16 mei 2009)
- <http://www.obr.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Deelgemeenten/Delfshaven/formulieren/Gebiedsvisie%202020%20vs3-1.pdf> (bezoekt op 16 mei 2009)
- <http://www.obr.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Deelgemeenten/Delfshaven/formulieren/Gebiedsvisie%202020%20vs3-1.pdf> (bezoekt op 16 mei 2009) Gebiedsvisie Delfshaven
- <http://www.obr.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Deelgemeenten/Delfshaven/formulieren/Gebiedsvisie%202020%20vs3-1.pdf> (bezoekt op 16 mei 2009)
- http://www.onderwijsraad.nl/upload/artikelen/de_halfblinde_universiteit.pdf (bezoekt op 4 juni 2010)
- <http://www.rotterdam.nl/DSV/Document/Bestemmingsplannen%20in%20procedure/Delfshaven/bekendmaking-bospolder.pdf> (bezoekt op 4 juni 2010)
- <http://www.rotterdam.nl/smartsite2116994.dws> (bezoekt op 3 juni 2009)
- http://www.sev.nl/pdflib/HE_NR1_2005.pdf (over gentripunctuur: het bieden van interessante speldenprikken in verouderde wijken in Nederland)
- <http://www.stadsregio.info/#pagina=1020> (bezoekt op 11 mei 2010)
- <http://www.stadsregio.info/#pagina=1020> (bezoekt op 11 mei 2010)
- http://www.volkskrant.nl/archief_gratis/article665787.ece/Segregatie_spook_of_stokpaardje - het opiniestuk van Hans Jeekel – bezocht op 10 mei 2010
- <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=31817> (bezoekt op 22 december 2009)

- <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=31817> (bezoekt op 22 december 2009)
- <http://www.vrom.nl/pagina.html?id=31817> (bezoekt op 22 december 2009)
- http://www.xs4all.nl/~jgsmits/delfshaven/heden_mathenesserdijk.html (4 juni 2010)
- www.comwonen.nl (bezoekt op 4 juni 2010)
- www.rotterdam.nl (bezoekt op 11 mei 2010)

Documenten

- Concept plan van aanpak Mathenesserkwartier- Stad 010- Patrick Boels- via bewonerscommissie De Loper verkregen onder embargo
- Feitenkaart Inkomensgegevens Rotterdam op deelgemeente en buurtniveau 2007 (2008)
- Hypotheekberekenaar via www.rabobank.nl- bezocht op 09 mei 2010
- Informatie uit gesprek met wijkregisseur van Haag Wonen (augustus 2010)
- Informatie uit gesprek met woonconsulent van Com.wonen (april 2010)
- Meten is weten! Definitieboekje inzake de meetbare doelstellingen voor de collegeperiode 2002-2006 . Via:
<http://www.bds.rotterdam.nl/content.jsp?objectid=148944> – bezocht op 09 mei 2010
- Monitor Gentrification in Pilotgebieden (2007) - COS- WHM van der Zanden-via <http://www.cos.rotterdam.nl/Rotterdam/Openbaar/Diensten/COS/Publicaties/PDF/06-2536%20Eindrapport%20Monitor%20Gentrification.pdf>
- Vertrouwen in de buurt (2005) Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid. Amsterdam University Press via: <http://www.wrr.nl/content.jsp?objectid=2798>

Afbeeldingen en foto's

- Alle foto's: eigen foto's Quirine Renleo
- Afbeelding 1: http://users.uoa.gr/~nektar/arts/tributes/antoine_de_saint-exupery_le_petit_prince)
- Afbeelding 2: <http://www.huurdersraadwest.nl/html/plattegrond.htm>
- Afbeelding 3: http://www.top010.nl/html/j_i_p_oud.htm

Bijlage 1/ itemlijst

Itemlijst De Invloed van Herstructurering op de Oorspronkelijke Bewoners

1. **Kunt u iets vertellen over de wijk waarin u woont en welke veranderingen er hebben plaatsgevonden de afgelopen tien jaar? En wat betekent dat voor u?**

- 2. Schoon
- 3. Heel
- 4. Veilig
- 5. Winkels
- 6. Voorzieningen (restaurants, eethuizen, speeltuinen, parken, buurthuizen, parkeergelegenheid)
- 7. Gevoelens over de wijk (thuis, prettig t.o.v. 10 jaar geleden)

Of je je thuis voelt waar je woont gaat niet alleen over hoe het er uitziet, maar ook of je vindt dat je er past. Dat het soort mens dat u bent past bij het soort buurt.

8. **Past u in de wijk? 10 jaar geleden?**

In deze wijk zijn veel huizen gesloopt, nieuwe huizen gekomen en huizen zijn gerenoveerd. Deze huizen zijn duurder en trekken om die reden mensen met hogere inkomens aan. Wij noemen dit soort sloop, renovatie en nieuwbouw ook wel herstructurering.

9. **Wat hebben deze herstructureringen voor invloed gehad op uw leven?**

Wellicht zijn de afgelopen jaren buurtgenoten van u vertrokken.

OudeBew

10. **Wat betekent dat voor u?**

- 11. Wat voor **contact** met burens en buurtgenoten? 10 jaar geleden?
- 12. Heeft u ooit de behoefte gehad om te **verhuizen**?
 - 13. Economische (huurverhoging)
 - 14. Fysieke (woning werd niet meer onderhouden; treiterende huisbaas)
 - 15. Pressure (thuisvoelen in de wijk, of vrienden/familie, of de wijk wel nog de 'hunne' is)
Dit gaat om andere mensen, maar zoek naar betekenis voor respondent
 - 16. Exclusionary (hadden in de wijk willen wonen, maar kon niet) reden: ec/fy/zelfstandig/gedwongen
 - 17. Chain (veel wisselende burens: mutatiegraad te hoog) reden: ec/fy/zelfstandig/gedwongen

In de nieuwbouw en gerenoveerde panden zijn mensen komen wonen.

NieuweBew

18. **Kunt u deze bewoners omschrijven? –inkomen--**

- 19. **Gevolgen** hiervan voor uw eigen leven?
- 20. **Passen** deze bewoners in de wijk volgens u?
- 21. Is er **contact** met deze bewoners?

22. **Wat betekent dit (uitblijven van) contact voor u?**

SocKap

- 23. **Vrienden** gemaakt onder nieuwe bewoners? **persoonlijk netwerk** 24. sleutel/beleefd/niks
- 25. Heeft de komst van nieuwe bewoners wat **opgeleverd**? (tips gehad, of een nieuwe baan?)
- 26. Hoe zou u het **contact tussen** de oorspronkelijke bewoners **-algemeen-** en deze bewoners beschrijven?

27. **Hoe zou u de verschillende mensen in de wijk omschrijven?** --groepen--
CollRep

28. Tot welke groep **behoort** u zelf? 29. Contact **binnen** de groep 30. Contact **tussen** groepen
31. Bepaalde groepen **vertrokken** of **gekomen**?
32. **Eigen situatie** vergeleken met bewoners in de wijk? 10 jaar geleden? *situatie: financieel; opleiding; huis enz.*
33. **Situatie** van eigen **groep** t.o.v. andere groepen in de wijk? 10 jaar geleden?

34. **Vindt u dat de rol van de gemeente Rotterdam in uw wijk is veranderd in de afgelopen 10j?** Revan

35. Veranderingen 36. Politiek 37. Gemeente
38. Corporatie 39. Politie 40. Andere instellingen?
41. Zijn veranderingen (goed) **voor u of** voor **anderen**? 42. Meer/Minder **leefbaar door optreden**?
43. Vindt u dat door het optreden van de politie en andere diensten de buurt **meer of minder uw buurt** wordt?
44. Bent u hierdoor trotser op de wijk? 45. Op uzelf omdat u in deze wijk woont?
SocKap

Tot slot wil ik graag nog wat gegevens over u
PersKenm

Man/Vrouw	Geboortjaar
Hoelang in Sp/Btu/Ka	Hoelang in dit huis
Burgelijke staat	Aantal personen in huishouden
In wat voor woning woont u? 1. eengezinswoning, vrijstand 2. eengezinswoning, 2 onder 1 kap 3. eengezinswoning, hoekwoning 4. eengezinswoning, tussenwoning 5. flat, etagewoning, appartement 6. woning met winkel of bedrijfsruimte 7. onzelfstandige wooneenheid 8. woongroep 9. andere woonruimte 10. weet niet	Bent u, of een van de leden van uw huishouden, eigenaar van deze woning? 1. ja 2. nee 3. weet niet

<p>Wat is uw hoogst voltooide opleiding?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Geen onderwijs 2. Lager onderwijs (Basisonderwijs, speciaal basisonderwijs) 3. Lager of voorbereidend beroepsonderwijs VBO, ambachtsschool, huishoudschool, LTS, LHNO, LEAO, LAS, lagere land- en tuinbouwschool, lagere detailhandel, VMBO, ...) 4. Lager en middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (VLO, ULO, MULO, MAVO, MMS, VMBO-t, 3 jaar HBS, ...) 5. Middelbaar beroepsonderwijs (MBO, MTS, UTS, MEAO, INAS, KVJV, VHBO, opleiding gezinsverzorgster, opleiding kleuterleidster, KMBO, handelsdagschool, middelbare land- en tuinbouwschool, leerlingwezen, ...) 6. Hoger algemeen voortgezet onderwijs (HAVO) 7. Voorbereiden wetenschappelijk onderwijs (Lyceum, Gymnasium, Atheneum, VWO, HBS, ...) 8. Hoger beroepsonderwijs (HBO) 9. Wetenschappelijk onderwijs (wo) 10. anders ... 	<p>Uw inkomen ontvangt u uit:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Een betaalde baan 2. WW uitkering 3. WAO uitkering 4. Vroeg pensioen 5. AOW 6. AOW met aanvullend pensioen 7. Een andere uitkering 8. Mijn partner 9. Geen antwoord
<p>Wat voor soort werk doet u?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Uitvoerend werk (productie, schoonmaak, onderhoud, beheren, enz.) 2. Dienstverlenende werkzaamheden (zorg, verkoop, baliewerkzaamheden, beveiliging, horeca, winkels, transport) 3. Ondersteunend werk (administratie, planning, secretariaat, personeel en organisatie, enz) 4. Onderwijs, welzijnswerk 5. Creatieve en/of communicatieve werkzaamheden (communicatie, media, TV-/ radioproductie, kunst, vormgeven, reclame, ICT, enz.) 6. Kennisintensieve werkzaamheden (wetenschap, onderzoek, specialisten, ontwerp, ingenieur, architect, experts op het gebied van gezondheidszorg, financiën, techniek, recht, commercie, advies, management, enzovoort) 7. anders, namelijk... 	<p>Wat is uw netto inkomen p/m?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Geen inkomen 2. Tot 500 3. 500 – 1000 4. 1000 - 1500 5. 1500 tot 2000 6. 2000 tot 2500 7. 2500 tot 3000 8. 3000 of meer 9. Weet niet 10. Geen Antwoord